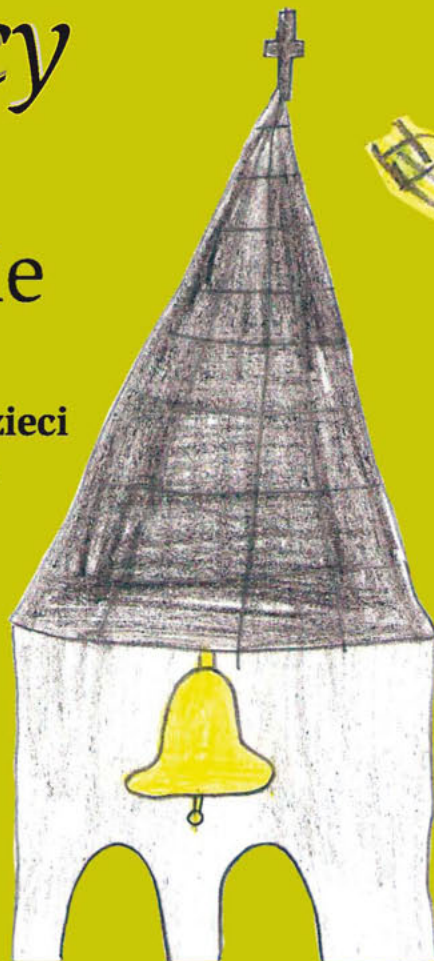

Bernadeta
Niesporek-Szamburska

Stereotyp *czarownicy* i jego modyfikowanie

Na przykładzie tekstów dla dzieci
i wypowiedzi dziecięcych

Stereotyp *czarownicy* i jego modyfikowanie

Na przykładzie tekstów dla dzieci
i wypowiedzi dziecięcych

3083

Bernadeta Niesporek-Szamburska

Stereotyp *czarownicy* i jego modyfikowanie

Na przykładzie tekstów dla dzieci
i wypowiedzi dziecięcych

Redaktor serii: Dydaktyka Języka i Literatury Polskiej
Ewa Jaskółowa

Recenzent
Małgorzata Karwatowska

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Paulina Dubiel
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Marzena Marczyk
Łamanie Edward Wilk

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-2231-5 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-063-1 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl, e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk 18,5. Ark. wyd. 15,5.
Papier Ecco Book 80 g, vol. 1.6, białosć 75%
Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Wokół stereotypu	11
2. Konteksty kulturowe wyobrażenia mitologicznego <i>czarownicy</i> . .	27
2.1. <i>Czarownica</i> w kulturze – w stronę wierzeń i historii	27
2.2. Wyobrażenie <i>czarownicy</i> w języku	36
2.2.1. Etymologia <i>czarownicy</i>	36
2.2.2. <i>Czarownica</i> w definicjach słownikowych	39
2.2.3. Współczesne nazwy synonimiczne <i>czarownicy</i>	41
2.2.4. Frazeologizmy i przysłowia związane z <i>czarownicą</i> i z jej syno- nimami	44
3. Stereotyp <i>czarownicy</i>	47
3.1. Fasetowa charakterystyka <i>czarownicy</i>	47
3.2. Nazwa i płeć	48
3.3. Rama kategoryzacyjna <i>czarownicy</i>	49
3.4. Okoliczności sprzyjające stawianiu się <i>czarownicą</i>	51
3.5. Fizyczność <i>czarownicy</i> – wygląd i wiek	52
3.6. Sposób przemieszczania się	54
3.7. Komponent lokacyjny i temporalny	55
3.8. Usposobienie <i>czarownicy</i> i jej ocena	57
3.9. Atrybuty	58
3.10. Towarzysze życia	59
3.11. Ochrona przed czarami	60
3.12. Jak rozpoznać <i>czarownicę</i> ?	61
4. <i>Czarownica</i> w tekstach dla dzieci	65
4.1. Wprowadzenie	65

4.2. Nazwy czarownicy	68
4.3. Natura czarownicy – wartościowanie postaci	76
4.4. Dwusystemowe określanie wyglądu i wieku czarownicy	84
4.5. Rama działań czarownicy, sposób przemieszczania się	99
4.6. Przestrzeń czarownicy: czas, miejsce, dom	107
4.7. Atrybuty i rekwizyty	112
5. Czarownica w wypowiedziach dzieci	119
5.1. Badania eksperymentalne wśród dzieci	119
5.2. Językowy obraz czarownicy w wypowiedziach młodszych dzieci	123
5.2.1. Definiowanie czarownicy	123
5.2.2. Zewnętrzność czarownicy	127
5.2.3. Wartościowanie wyobrażenia mitologicznego	130
5.2.4. Określanie miejsca w ramie kategoryzacyjnej czarownicy	131
5.2.5. Atrybuty i chowanie	134
5.2.6. Postawa dzieci wobec wyobrażenia mitologicznego	137
5.2.7. Źródła wiedzy o czarownicy	140
5.3. Modyfikowanie stereotypu czarownicy	142
5.3.1. Odtwarzanie modelu stereotypowego	143
5.3.2. Modyfikowanie stereotypu	144
5.3.3. Weryfikacja efektów modyfikowania stereotypu	148
5.4. Językowy obraz czarownicy w wypowiedziach dzieci w starszym wieku szkolnym	150
5.4.1. Definiowanie	150
5.4.2. Wygląd czarownicy i jej towarzysze	156
5.4.3. Wartościowanie stereotypu	162
5.4.4. Określanie miejsca wyobrażenia mitologicznego	165
5.4.5. Określanie komponentu temporalnego	169
5.4.6. Działania czarownicy	172
5.4.7. Źródła wiedzy o wyobrażeniu mitologicznym	177
5.5. Krótkie podsumowanie	181
Zakończenie	183
Literatura	187
Wykaz skrótów	203
Indeks osobowy	207
Wykaz tabel, wykresów i rysunków	215
Summary	219
Резюме	221

Wprowadzenie

Przez całe swe życie człowiek funkcjonuje w środowisku społecznym. W komunikacji z drugą osobą zdobywa istotną część wiedzy, ale też podlega w tej interakcji różnym wpływom. Spostrzeżenie to tym bardziej odnosi się do dzieci rozpoczynających poznawanie świata. Pomimo iż uczą się dzięki zmysłowej obserwacji i własnemu doświadczeniu, znaczną część refleksji poznawczych opierają na przekazie społecznym. I jak wielokrotnie podkreślał L.S. Wygotski, tylko we współpracy z innymi ludźmi uczenie może być optymalne (SCHAFER, 1994: 225). Dzieci nabywają więc swą wiedzę od dorosłych, którzy stają się dla nich jednym z kluczowych czynników rozwoju nie tylko jako wzory do naśladowania, lecz także właśnie jako źródła informacji przekazywanej wprost lub zapośredniczonej w słowie pisanym i w mediach. Przy naturalnej dla siebie ciekawości świata i jednocześnie ufności wobec przekazu dorosłych dzieci stają się podatne na wpływy środowiska.

Można by przypuszczać, iż owa ufność sprawi, że zostaną łatwowiernymi odbiorcami, którzy przyjmą każde świadectwo. Z badań wynika jednak, że w dziecięcym odbiorze przekazu społecznego taka prosta relacja nie zachodzi. Nawet na wczesnym etapie rozwoju dzieci nie „pochłaniają” na ślepo informacji pochodzących od innych: nie zachowują się jak gąbki, biernie chłonąc wszystko, co widzą i słyszą. Nie stają się także samotnymi badaczami, którzy, nie mając pojęcia o zgromadzonej wcześniej wiedzy, wymyślają świat od początku i z każdym nowym pokoleniem odkrywają ponownie krzywiznę koła. Dzieci odbierają nowe informacje krytycznie, ważąc słowa i przekaz dorosłych, osądzają i oceniają „po swojemu” charakter oraz trafność otrzymanych informacji (GELMAN, 2009; BONIECKA, 2010). Te wątpliwe lub sprzeczne — mali odbiorcy automatycznie sprawdzają, uruchamiając własny system poznawczy.

Jednak długa zależność dzieci od dorosłych w procesie wzrastania biologicznego, jak też konieczność przyswojenia konwencji i symboli kulturowych własnego środowiska (TOMASELLO, 2005: 278), w szczególności zaś języka, czyni je podatnymi odbiorcami licznych komponentów wiedzy nienabywanej w osobistej percepcji lub doświadczeniu. Znaczna część takich wiadomości, niezależnie od ich wartości ontologicznej, zostanie uznana za prawdziwą. W procesie akwizycji języka, który choć niewątpliwie zależy od kompleksu wrodzonych zdolności poznawczych dziecka (BONIECKA, 1995; PINKER, 1996), społeczny przekaz jest jedyną drogą transmisji danych. Dziecko musi z niego korzystać, jako że język to system znaków opartych na konwencji, a rozpoznawanie intencji innych ludzi jest podstawą rozumienia sensu symboli językowych, które kierują wspólną uwagą uczestników interakcji symbolicznej (TOMASELLO, 2005). To domena, w której bezkrytyczność dzieci wobec wpływu środowiska jest szczególnie prawdopodobna. Sprzyjają temu matryce nabywane w społecznym uczeniu się języka: proste, a potem coraz bardziej złożone wzorce/schematy spostrzegania, przetwarzania informacji i reagowania, które ułatwiają porządkowanie nowego, lawinowo przyrastającego doświadczenia i przeżyć (BONIECKA, 1995; BRZEZIŃSKA, red., 2005). Schematy poznawcze w pewnym zakresie obrastają w stereotypy – skojarzenia poznawcze zabarwione emocjonalnie. Posługiwanie się nimi wynika z naturalnej skłonności umysłu do kategoryzowania obiektów. Dziecko, przyjmując dużą liczbę przekazów kulturowych, związanych z tradycją i wierzeniami, kształtuje stereotypy, które porządkując (kategoryzując) i tym samym upraszczając świat, ułatwiają funkcjonowanie w rzeczywistości – dają gotowe wzorce myślenia i zachowania, a więc oszczędzają energię przeznaczaną na tzw. wysiłek poznawczy. W wypadku bowiem usłyszenia nowej nazwy, poszczególne sposoby jej użycia w dyskursie oraz częstotliwość owego użycia podlegają procesowi kognitywnego osadzenia i konwencjonalizacji.

Dzieci dowiadują się bardzo wcześnie (z wzorców czerpanych ze świata dorosłych), jaka „jest” uschematyzowana reprezentacja rozmaitych ról społecznych, poznają bogactwo pojęć kulturowych i społecznych. Jak sobie radzą poznawczo z takim przekazem? Czy świeżo wykrystalizowany stereotyp poddaje się modyfikacji? Jak to „mocowanie się” z materią semantyczną odzwierciedla się w sferze wypowiedzi językowych dzieci? Pytania te stały się bezpośrednią inspiracją do badań podjętych nad kształtowaniem się u dzieci szkolnych odmiany stereotypu szczególnie związanego z przekazem kulturowym, który w klasyfikacji Jerzego Bartmińskiego i Jolanty Panasiuk nosi nazwę *wyobrażenia mitologicznego* (BARTMIŃSKI, PANASIUK, 2001).

Najbardziej interesujące wydawało się bowiem definiowanie w języku dzieci obiektów poznawanych w przekazie społecznym, bogatych treściowo, a mających nieustabilizowany ontologicznie status poznawczy. Z badań na temat odbioru takich obiektów wynika, że dzieci szybko się uczą rozróżniania różnych podmiotów, których istnienie może potwierdzić wyłącznie przekaz innych użytkowników języka (por. HARRIS, KOENIG, 2006). Kiedy dzieciom w wieku od lat 4 do 8 zadano pytanie o pięć zróżnicowanych ontologicznie rodzajów obiektów (*Czy naprawdę są ... na świecie?*), wyniki badań wskazały, że odróżniają one wyraźnie obiekty, co do których istnienia nie mają wątpliwości, od tych, których występowanie jest dla nich niepewne. W pierwszym wypadku chodziło o obiekty realne (jak: *koty, drzewa*) i obiekty „naukowe” (jak *zarazki, tlen*), w drugim – o byty niejednoznaczne (np. *potwory, czarownice*)¹ i obiekty o nielogicznej naturze (np. *latające świnie, szczekające koty*). Nieco „pewniejsze” od tych ostatnich są dla nich podmioty nierealne, mające swe ustabilizowane miejsce w kulturze (np. *wróżka zębuszka*² czy *Święty Mikołaj*). Dzieci dokonują również szczegółowych rozróżnień pomiędzy obiektami niemożliwymi do obserwacji bezpośredniej, których byt jest dla nich niepodważalny. Istnienie jednostek naukowych, takich jak *zarazki*, otrzymało większy kredyt zaufania niż kulturowo ustabilizowane istoty, jak *Święty Mikołaj* (HARRIS, 2007). Tak więc dzieci konceptualizują liczne byty niewidzialne, których istnienie potwierdza tylko przekaz społeczny. I choć nie jest to dla dzieci zadanie łatwe, jako że w interakcji stykają się z fikcją, grą lub ze zwyczajnym kłamstwem, a dorośli niejednokrotnie nie ułatwiają im tej pracy³, z kolejnych badań wynika, że już w wieku 3 lat są w stanie odróżnić obiekty realne od obiektów fantastycznych (SKOLNICK, BLOOM, 2006; JIPSON, GELMAN, 2007), przeciwstawić informacje pochodzące z potencjalnie fikcyjnych źródeł wiedzy, jak książki czy filmy (uznane za nieprawdziwe lub tymczasowe), tym które mogą sprawdzić bezpośrednio (WOOLLEY, COX, 2007; BONIECKA, 2010). Postaci fantastyczne stają się na tyle oswojone, że dzieci w sposób bezproblemowy je konceptualizują, wiążąc z określoną reprezentacją i wartościowaniem. Zapytane o znajomość tych fantastycznych – wymieniają najczęściej *krasno-*

¹ O nieustabilizowanej funkcji i znaczeniu w przekazie kulturowym.

² Z ang. *tooth fairy* – baśniowa postać, przedstawiana dzieciom jako istota prawdziwa, rzeczywista, która daje im pieniądze (albo drobny podarek) w zamian za ich zęby mleczne, schowane pod poduszką lub wrzucone pod szafę. Postać popularna jest głównie w krajach kultury zachodniej: w Stanach Zjednoczonych czy w Wielkiej Brytanii.

³ Przedstawiając małym dzieciom Świętego Mikołaja lub inne fantastyczne postaci tak, jakby były one prawdziwe (LEHR, 1984).

*ludka*⁴ i *czarownicę (wiedźmę, babę-jagę)*, przy czym w dziecięcych wskazaniach dominuje postać wartościowana negatywnie. Opis jej wyobrażenia stanie się tematem niniejszej pracy.

Zarysowanie konceptualizacji stereotypu *czarownicy* tworzonych przez dzieci – w młodszym i starszym wieku szkolnym – wymaga jednak sięgnięcia do szerokiego tła kulturowego: odtworzenia warstw semantycznych wyobrażenia mitologicznego (zawartych w języku, w elementach wierzeń i w opartej na nich symbolice, także w pewnych faktach historycznych, a nawet w literaturze). Stanowiąc będzie podstawę wyekscerpowania stereotypu z wypowiedzi dzieci, wypełnienia go dziecięcą treścią oraz cechami uznanymi przez nie za charakterystyczne, a także cechami słabszymi, jednostkowymi, wymienianymi w zależności od wieku czy płci wypowiadających się. Tło kulturowe stanie się też podstawą do ukazania trwałego jądra wyobrażenia mitologicznego oraz tych komponentów, które są wyraźnie kontekstowe, elastyczne i poddają się modyfikacji. Założenia analizy wpisują się więc w nurt refleksji kognitywnej, według której nie istnieje ostra granica między wiedzą językową a niejęzykową, sam zaś język stanowi narzędzie, ale też szczególny „skarbiec doświadczeń i przeżyć” przywołujący ogólną wiedzę o świecie (TSCHIRCH, 1954: 68; LANGACKER, 2008). Poprzedzenie analizy dziecięcych konceptualizacji stereotypu *czarownicy* obszernym kontekstem kulturowym (językowym, historycznym, wierzeniowym, literackim) zyskuje w myśl tych przesłanek dodatkową motywację. Znaczenie bowiem wyrażen językowych obejmuje, według kognitywistów, a także według metodologii językowego obrazu świata, wszelkie aspekty doświadczenia mentalnego, w którego skład wchodzi m.in. pełne rozumienie fizycznego, lingwistycznego, społecznego i kulturowego kontekstu (LANGACKER, 2008)⁵. Języka nie da się od owego kontekstu oddzielić, brak też wyraźnych reguł wyznaczających te elementy kontekstu, które może przywołać język, dlatego zarysowanie tła odtwarzanego stereotypu zyska w opracowaniu uzupełnienie w postaci ważkiego kontekstu z obszaru kultury (literatury) dla dzieci.

⁴ Inne pozytywnie wartościowane postaci wymienione przez dzieci to *Kopciuszek* i *dobry wróżka*. Dane pochodzą z badań własnych prowadzonych w 2011–2012 roku w kilku miastach Polski południowej wśród dzieci od 7. do 13. roku życia.

⁵ Inne aspekty doświadczenia mentalnego, według Ronalda Langackera, to: utrwalone i nowe konceptualizacje; nowe, abstrakcyjne pojęcia, ale też bezpośrednie, sensoryczne, motoryczne i emocjonalne doświadczenia; pojęcia, które nie są bezpośrednio dane, lecz rozwijają się w tzw. czasie procesualnym (LANGACKER, 2008).

Zakończenie

Potrzeba badań nad powstawaniem i możliwością modyfikowania stereotypów lingwokulturowych nie budzi wątpliwości. Na zakończenie warto po raz kolejny przytoczyć myśl Lippmana, dla którego

stereotypy, czyli „obrazy w naszych głowach”, są podstawowymi konstrukcjami myślowymi człowieka, a nawet „mogą być w sposób autorytatywny i konsekwentny [...] przekazywane z pokolenia na pokolenie, tak że wydaje się to niemal prawem biologicznym” [...]. „Dowiadujemy się o świecie, zanim go zobaczymy. Wyobrażamy sobie większość rzeczy, zanim je doświadczymy i te prekoncepty [...] decydują o całym procesie percepcji” (WALCZYŃSKA, 1998: 304).

Słowa te brzmią przekonująco, zwłaszcza w odniesieniu do dziecięcego poznawania rzeczywistości. Jednym z takich stereotypów poznawanych bardzo wcześnie – i jak wynika z przedstawionych badań – trwałych, z trudem poddających się modyfikacji, jest wyobrażenie mitologiczne *czarownicy*.

Przedmiotem zainteresowania badawczego w niniejszym opracowaniu było pokazanie na przykładzie wyobrażenia mitologicznego *czarownicy*, z jaką zawartością stereotypu stykają się dzieci rozpoczynające swą edukację kulturową i społeczną oraz jak poznawczo radzą sobie z taką treścią (kulturową, językową). Zasadniczy cel rozważań bowiem sprowadzał się do zobrażowania kształtu dziecięcego stereotypu na podstawie wypowiedzi dzieci szkolnych, młodszych i starszych, oraz wypełnienia go treścią, w zależności od wieku czy płci wypowiadających się, a także do ukazania jego trwałego jądra oraz tych komponentów, które są wyraźnie kontekstowe i poddają się

modyfikacji. Za istotne uznano w związku z tym przedstawienie kontekstu kulturowego, który mógłby wpłynąć na modyfikację wyobrażenia, a jednocześnie podjęcie eksperymentalnej próby takiej modyfikacji.

Stereotyp *czarownicy* w aspekcie poznawczym okazał się niezwykle bogaty w treść, zawiera bowiem wiele podschematów i skryptów, „zagnieżdżonych” i „zintegrowanych” cech (NAJDER, 1997), w pewnym sensie stopionych w semantycznym konglomeracie, ukrytym za jedną nazwą (z możliwością używania synonimów). Kryje w sobie elementy wierzeń przedchrześcijańskich, uzupełnione wątkami wierzeniowymi i historycznymi, a także niezwiązanymi ze sferą *sacrum* wątkami z życia społecznego – czerpie z kilku prototypowych wzorców (*czarownicy*, *wiedźmy*, *baby-jagi*). W stereotypowym obrazie *czarownicy* ustabilizowały się cechy mocne, kryterialne, potwierdzone danymi językowymi (jak bycie kobietą oraz czarowanie; brzydota, niedobre usposobienie), w tekstach zaś ujawniło się wiele cech bogatych w znaczenie – konotacyjnych, potwierdzających dane wierzeniowe (jak ocena, specyficzne zachowania i miejsca, odmienność, samotność). Za typowy został uznany jeden z atrybutów *czarownicy* i jej zarazem środek lokomocji – miotła, a także towarzysz – czarny kot. Do słabiej ujawnionych cech należą inne elementy składające się na jej wyposażenie (jak kocioł, różdżka, księga), choć znacząco rozpowszechnia je kultura popularna.

Wymienione wiązki cech utrwalają, co potwierdziła analiza literatury dla dzieci, profile *czarownicy* zawarte w baśni tradycyjnej. Z analizy wynika też, że wizerunki *czarownicy* wyłaniające się z baśni nowoczesnej oraz z *fantasy*, a także z tekstów medialnych są znacząco w stosunku do typowego zmodyfikowane. Ewaluowało wartościowanie postaci – z negatywnego na pozytywne: czarownice „literackie” dość często reprezentują siły dobra. Zdecydowanie zmienił się także wygląd *czarownicy* – niezależnie od oceny, jaką się przypisuje poszczególnym jej reprezentantom. Te często zewnętrznie przypominają swe młode odbiorczynie. Przekształcona została również rama oddziaływań *czarownicy* na otoczenie.

Takie stereotypowe obrazy – kulturowy i literacki, zostały zestawione z obrazem z wypowiedzi dziecięcych, uformowanym na wzór definicji kognitywnej o układzie fasetowym (BARTMIŃSKI, 1988a), adekwatnej do świadomości dziecka w określonym wieku.

Zasadniczy wniosek dotyczy trwałości stereotypu. Obraz dziecięcy bowiem nie różni się znacząco od obrazu utrwalonego w języku i w kulturze – jedynymi odmiennościami są: wskazywany w analizie wypowiedzi dzieci bardziej zmysłowy sposób konceptualizacji, przyjęty (dziecięcy) punkt wi-

dzenia podczas oceny złych czynów czarownicy, jak też szczególna „baboja-gowość” *prawdziwej czarownicy* z wypowiedzi dzieci.

Można też stwierdzić, że bardzo wcześnie, bo już u 7-letnich dzieci, stereotyp *czarownicy* jest dobrze wykrystalizowany. Stereotyp ten cechuje się już trwałością, choć jest silniej zakorzeniony w grupie dzieci 9–10-letnich niż wśród 7-latków (taką prawidłowość wykazały wyniki eksperymentu). U starszych dzieci szkolnych wyobrażenie mitologiczne nieco błędnie, co jest widoczne podczas jego oceniania – najstarsi uczniowie (szczególnie dziewczynki) byli skłonni częściej oceniać czarownicę pozytywnie. Wyobrażenie mitologiczne miało trwalszą/ sztywniejszą postać u chłopców: wartościowanie pozostawało u nich zwykle w zgodzie z jądrem stereotypu. Najstarsi uczestnicy badania profilowali także dość nietypowo dwa profile czarownic – dobrych i złych, a jednocześnie zauważali ich fikcyjność – pozostawanie wyobrażeniami mitologicznymi (w efekcie swej obecności jedynie w literaturze).

Obraz *czarownicy* wyłaniający się z wypowiedzi dzieci obejmuje: cechy kategoryzujące, czynności, wiązki cech wartościujących i związanych z wyglądem, lokalizację oraz atrybuty postaci. Czarownica dla dzieci szkolnych to: *kobieta*, która *czaruje*, *sporządza eliksiry*, *zjada dzieci*, *lata na miotle* (i to jest jej atrybut podstawowy). Jest postacią *złą*, *brzydką* (z brzydotą, którą precyzyjnie określiły starsze dzieci), ubiera się *na czarno*, nosi *czarny*, *spiczasty kapelusz*. *Mieszka w strasznym domku* lub *w lesie*, także *w domku z piernika* lub w chatce na *kurzej nodze* (!), lubi miejsca odosobnione, ciemne. Ma *czarnego kota*. Starsi uczniowie dodają do tego obrazu dość nietypową przestrzeń czasową: jej trwanie to czas, w którym panuje *ciemność*. Jak widać, to obraz bogaty w szczegóły, zachowujący jednak wiele cech z samego jądra stereotypu.

Trzeba też zauważyć, że całkiem dobrze mają się w dziecięcej odmianie stereotypu prototypowe cechy *baby-jagi* (także na rysunkach, por. rys. 3., 4.), a w obrazie starszych uczniów widoczne są także komponenty prototypu *wiedźmy*, *znachorki*. Te pierwsze, mimo iż powinny szybciej (jako słabo związane z folklorem rodzimym) podlegać modyfikacji, pozostały w stereotypie. Na taką konceptualizację dziecięcą wpłynęła z pewnością popularność konkretnej bajki magicznej i jej adaptacji popularnych (*Jasia i Małgosi*), w których taki wzorzec funkcjonuje (niezależnie od zastosowanej nazwy). I to jedyny mocny ślad tekstów literackich czy kultury medialnej; w tym wypadku ich wpływu utrwalającego stereotyp, z uwypukleniem komponentów wzorca *baby-jagi*.

Wpływ tekstu okazał się bardzo krótkotrwały także w eksperymencie. Być może, dla uzyskania lepszego efektu doświadczenie z eksponowaniem

tekstu należałoby powtarzać (URYGA, 1996). Ciekawe też mogłyby się okazać badania nad rozumieniem wyobrażeń mitologicznych wśród młodzieży, która, zgodnie z teorią blednięcia stereotypu, przejawia mniej stereotypową percepcję (WEIGL, 1999).

Skoro jednak stereotypy determinują nasze poznanie, wydają się absolutnie niezbywalne w naturalnym procesie zdobywania przez dziecko kolejnych doświadczeń wynikających z kontaktu z rzeczywistością. Wydaje się, że dzięki swojej „naturalności”, także znaczącej trwałości wspomagają komunikację i porozumienie w obrębie kultury, a nawet między kulturami... W swoich wcześniejszych badaniach bowiem stwierdziłam dużą elastyczność percepcyjną dzieci 9- i 12-letnich względem stereotypowego wizerunku Świętego Mikołaja, którego dziecięcy obraz zawierał nowe (wtedy) komponenty pochodzące z innych kultur (NIESPOREK-SZAMBURSKA, 2004). Być może, tendencja do modyfikowania wynika ze znaku wartości, jaki niesie z sobą wyobrażenie mitologiczne. Wydaje się, że bardziej zdecydowanie trwamy przy wartościowanych negatywnie... Opracowane zagadnienie otwiera więc nowe możliwości badawcze, które warto podjąć.

Literatura

Literatura podmiotowa

- ANDERSEN H.C., 1985: *Krzesiwo*. W: IDEM: *Baśnie*. Przekł. S. BEYLIN, J. IWASZKIEWICZ. Poznań.
- ANDERSEN H.C., 1985: *Syrena*. W: IDEM: *Baśnie*. Przekł. S. BEYLIN, J. IWASZKIEWICZ. Poznań.
- ANDERSEN, 2006: *Baśnie i opowieści*. Przeł. B. SOCHAŃSKA. T. 1. Poznań.
- ANDERSEN H.C., 2006: *Krzesiwo*. W: ANDERSEN: *Baśnie i opowieści*. Przeł. B. SOCHAŃSKA. T. 1. Poznań.
- ANDERSEN H.C., 2006: *Mała syrenka*. W: ANDERSEN: *Baśnie i opowieści*. Przeł. B. SOCHAŃSKA. T. 1. Poznań.
- BADALSKA W., 1986: *Jak oswoić czarownicę*. Warszawa.
- Baśnie braci Grimm*, 1982. Przekł. E. BIELICKA, M. TARNOWSKI. Warszawa (przywołane utwory: *Rozpunka*, *Jaś i Małgosia*, *Baba Jaga*; *Staruszka w lesie*; *Jorinda i Joringel*; *Żelazny piec*; *Śnieżka*; *Śpiąca królewna*; *Żabi król*).
- Baśnie braci Grimm*, 2009. Przekł. E. PIECIUL-KARMIŃSKA. Poznań (przywołane utwory: *Jaś i Małgosia*, *Śnieżka*, *Jorinda i Joringel*).
- BAUM L.F., 2005: *Czarnoksiężnik z Krainy Oz*. Przekł. P. ŁOPATKA. Warszawa.
- CANAVAN T., 2007: *Trylogia Czarного Maga*. T. 1: *Misja Ambasadora*. Przekł. A. FULIŃSKA. Kraków.
- CANAVAN T., 2011: *Trylogia Czarного Maga*. T. 2: *Łotr*. Przekł. I. MAZUREK. Kraków.
- Czarodziejskie baśnie. Wybór rosyjskich baśni ludowych*, 1990. Przekł. J. MIECUGOW. Warszawa.
- Czary mary nie do wiary*, 1999. W: *Przygody pełne wody*. Przekł. P. ZARAWSKA. Biel-sko-Biała.
- DAHL R., 1997: *Czarownice*. Przekł. T. WYŻYŃSKI. Warszawa.
- DAHL R., 2003: *Wiedźmy*. Przekł. J. ŁOZIŃSKI. Warszawa.

- FUNKE C., 2007: *Dwie małe czarownice*. Przekł. M. SŁABICKA. Warszawa.
- HAWKINS R., 2010: *Dziewczyny z Hex Hall*. Przekł. A. FULIŃSKA. Kraków.
- HAWKINS R., 2011: *Diable szkło*. Przekł. P. ŁOPATKA. Kraków.
- JAROCKA M., 2005: *Przygody czarownicy Agaty*. Poznań.
- Jaś i Małgosia – bajka muzyczna, 1996. Muz. S. KISIELEWSKI. Reż. W. OPAŁEK. Warszawa.
- KRALL H., 1994: *Co się stało z naszą bajką?*. Warszawa.
- KRUPSKA B., 1989: *Bajki*. Warszawa.
- LESZCZYŃSKI M., 2006: *Korale czarownicy*. W: *Skarbnica baśni polskich*. Oprac. A. SÓJKA. Warszawa.
- LETKI M.E., 2005: *Królowna w koronie*. Warszawa.
- LEWIS C.S., 1996: *Lew, czarownica i stara szafa*. Przekł. A. POLKOWSKI. Poznań.
- NIEMCZUK J., 1999: *Bajki pana Bałagana*. Wrocław.
- OLESIK K., 1984: *Legenda o diamentowym pierścieniu*. W: IDEM: *Czarownica znad Beldan*. Olsztyn.
- OLESIK K., 1984: *O czarcie z Tałckiego Bagna, który chciał zostać kowalem*. W: IDEM: *Czarownica znad Beldan*. Olsztyn.
- ORŁOŃ M., 2006: *Sabat czarownic*. W: *Skarbnica baśni polskich*. Oprac. A. SÓJKA. Warszawa.
- PATIENCE J., 1991: *Czarownica z sąsiedztwa*. W: IDEM: *Hokus pokus. Księga czarownic i czarowników*. Przekł. M. FEDYSZAK. Katowice.
- PATIENCE J., 1991: *Dobrzy sąsiedzi*. W: IDEM: *Hokus pokus. Księga czarownic i czarowników*. Przekł. M. FEDYSZAK. Katowice.
- PERRAULT C., 1988: *Śpiąca królowna*. Przekł. J. STANNY. Warszawa.
- PREUSSLER O., 1976: *Malutka Czarownica*. Przekł. H. OŻOGOWSKA, A. OŻOGOWSKI. Warszawa.
- PREUSSLER O., 2005 (1966): *Die kleine Hexe*. Ilustr. W. GEBHARDT-GAYLER. Stuttgart.
- ROCARD A., 2004: *Bambarycja, nowoczesna czarownica*. Ilustr. F. RUYER. Przekł. E. KRZAK-ĆWIERTNIA. Bielsko-Biała.
- ROWLING J.K., 2000: *Harry Potter i Kamień Filozoficzny*. Przekł. A. POLKOWSKI. Poznań.
- ROWLING J.K., 2004: *Harry Potter i Czara Ognia*. Przekł. A. POLKOWSKI. Poznań.
- TERAKOWSKA D., 1996: *Córka czarownic*. Wrocław.
- TERAKOWSKA D., 2003: *Dzień i noc czarownicy*. W: EADEM: *Babci Brygidy szalona podróż po Krakowie*. Kraków.
- THOMAS V., PAUL K., 1998: *Wiedźma Winifreda*. Przekł. M. KOZIEJ-OSTASZKIEWICZ. Warszawa.
- TYSZKA A., 2008: *Wróżka Lukrecja i Porządny Owadek*. W: EADEM: *Bajkowe lulanki*. Warszawa.
- USENKO N., WAWIŁOW D., 2008: *Czekoladowy telewizor Baby Jagi*. W: N. USENKO: *Opowieści z Wierzbowej 13*. Warszawa.

Filmy, seriale, gry wykorzystane w analizie

- Bibi Blocksberg*, 1980/1997. Słuchowisko/serial animowany. Reżyseria G. HAHN. Scenariusz E. DONNELLY. Prod. Niemcy–Wielka Brytania. Emisja: 1997–2009.
- Blaszany bohater*, 2007. [Miniserial *science fiction*]. Reżyseria N. WILLING. Scenariusz na podst.: L.F. BAUM: *Czarnoksiężnik z Krainy Oz*. Prod. USA. Emisja: 2008.
- Czarnoksiężnik z Krainy Oz*, 1939. Adaptacja filmowa na podst.: L.F. BAUM: *Czarnoksiężnik z Krainy Oz*. Reżyseria K. VIDOR, R. THORPE, V. FLEMING. Scenariusz N. LANGLEY. Zdjęcia H. ROSSON. Prod. USA.
- Czarodziejki*, 1998. Serial *fantasy* TV. Reżyseria B. KERN, C.M. BURGE. Scenariusz C.M. BURGE. Prod. USA. Emisja: 2001, 2003, 2006–.
- Gwiazdny pył*, 2007. Film *fantasy* na podst.: N. GAIMAN: *Gwiazdny pył*. Reżyseria M. VAUGHN. Scenariusz J. GOLDMAN, M. VAUGHN. Zdjęcia B. DAVIS. Prod. USA–Wielka Brytania.
- Harry Potter i kamień filozoficzny*, 2002. Film *fantasy* na podst.: J.K. ROWLING: *Harry Potter i Kamień Filozoficzny*. Reżyseria C. COLUMBUS. Scenariusz S. CLOVES. Zdjęcia J. SEALE. Prod. USA–Wielka Brytania.
- Hugo*, 1990. Interaktywny program telewizyjny dla dzieci. Twórcy: I. SØLVASON, N.K. MORTENSEN. Prod. Dania. Emisja: 2000–2009.
- Jaś i Małgosia*, 2002. Film *fantasy* na podst.: W. i J. GRIMM: *Jaś i Małgosia*. Reżyseria G.J. TUNNICLIFFE. Scenariusz J. BOGNER, G.J. TUNNICLIFFE. Zdjęcia B. BAUGH. Prod. USA.
- Kacper i Wendy*, 1998. Film *fantasy*. Reżyseria S. McNAMARA. Scenariusz J. MAGON. Zdjęcia C. SEBALDT. Prod. USA.
- Klub Winx*, 2004. Serial animowany. Reżyseria A. SALERNO, I. STRAFFI. Scenariusz i twórca animacji I. STRAFFI. Prod. Włochy.
- Królowna Śnieżka i siedmiu krasnoludków*, 1937. Film animowany na podst. W. i J. GRIMM: *Śnieżka*. Reżyseria D. HAND, W. COTTRELL i in. Scenariusz R. CREEDON. Prod. USA (Walt Disney Pictures).
- Królik Bystrzak*, 2005: Gra edukacyjna PC. The Learning Company. gry.wp.pl/gry/krolik-bystrzak.
- Margonem*, 2007. Graficzna gra MMORPG. www.margonem.pl.
- Piraci z Karaibów: Kłątwa Czarnej Perły*, 2003. Film *fantasy*. Reżyseria G. VERBINSKI. Scenariusz T. ELLIOTT. Zdjęcia D. WOLSKI. Prod. USA.
- Scooby Doo (Scooby-Doo): Scooby Doo i duch czarownicy*, 1999. Serial animowany. Reżyseria J. STENSTRUM. Scenariusz D.A. GOODMAN. Prod. USA. Emisja: 2008–.
- Shrek*, 2001. Film animowany na podst.: W. STEIG: *Shrek!*. Reżyseria A. ADAMSON i V. JENSON. Scenariusz J. STILLMAN. Prod. USA. Sequele: *Shrek 2* – 2004, *Shrek Trzeci* – 2007, *Shrek Forever* – 2010.
- Smerfy*, 1981–1989. Serial animowany na podst.: PEYO: *The Smurfs*. Twórca PEYO (P. CULLIFORD). Prod. USA–Belgia. Emisja (ostatnia): 2012.

- Straszny domek na drzewie. Sims VIII*, 2000. Multimedialna gra strategiczna. Wyd. Electronic Arts Inc. Prod. Maxis.
- Szkoła czarownic*, 1996. Horror *fantasy*. Reżyseria A. FLEMING. Scenariusz A. FLEMING. Zdjęcia A. GRUSZYŃSKI. Prod. USA.
- Śpiąca królowna*, 1959. Film animowany na podst.: C. PERRAULT: *Śpiąca królowna*. Reżyseria C. GERONIMI. Scenariusz B. PEET i in. Prod. USA (Walt Disney Pictures).
- The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe*, 2005. Film *fantasy* na podst.: C.S. LEWIS: *Lew, czarownica i stara szafa*. Reżyseria A. ADAMSON. Scenariusz A. PEACOCK, A. ADAMSON. Zdjęcia D. McALPINE. Prod. USA (Walt Disney Pictures i Walden Media).
- Tom i Jerry*, 2012. Gra platformowa. www.GameTwist.pl
- W.I.T.C.H. Czarodziejki*, 2004–2006. Serial animowany na podst. włoskiego komiksu. Reżyseria M. GORDON-BATES. Scenariusz J. BECKER, T. CALLAWAY. Prod. USA–Francja.

Literatura przedmiotowa

- ABOUD F.E., 1988: *Children and Prejudice*. New York.
- ADALBERG S., 1889–1894: *Księga przysłów polskich*. Warszawa.
- ADAMCZYKOWA Z., 2004: *Literatura dziecięca. Funkcje – kategorie – gatunki*. Warszawa.
- ADAMOWSKI J., 1992: *Wierzenia i zwyczaje polsko-ruskiego pogranicza*. „Twórczość Ludowa” r. 7, nr 3–4, s. 40–45.
- ADAMOWSKI J., 2009: *Obraz czarownicy w przekazach ludowych z południowej Lubelszczyzny*. „Twórczość Ludowa” r. 24, nr 1–2, s. 24–26.
- ALLPORT G.W., 1958: *The Nature of Prejudice*. New York.
- ARONSON E., WILSON T.D., AKERT R.M., 1997: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Red. W. DOMACHOWSKI. Przekł. A. BEZWIŃSKA. Poznań.
- BANEK K., DRABINA J., HOFFMANN H., red., 1992: *Religie Wschodu i Zachodu*. Cz. 1. i 2. Warszawa.
- BARANOWSKI B., 1965: *Pożegnanie z diablem i czarownicą*. Łódź.
- BARANOWSKI B., 1981: *W kręgu upiorów i wilkołaków*. Łódź.
- BARANOWSKI B., 1988: *O hultajach, wiedźmach i wszetecznicach*. Łódź.
- BARRETT M., 1995: *Early Lexical Development*. In: *The Handbook of Child Language*. Eds. P. FLETCHER and B. MAC WHINNEY. Oxford, s. 362–392.
- BARTMIŃSKI J., 1985: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. W: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*. T. 3. Red. M. BASAJ, D. RYTEL. Wrocław, s. 25–53.
- BARTMIŃSKI J., 1988a: *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*. W: *Konotacja*. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin, s. 169–183.

- BARTMIŃSKI J., 1988b: *Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” r. 61, s. 91–104.
- BARTMIŃSKI J., 1998a: *Czy językowy jest tylko stereotyp „formalny”? (W odpowiedzi Profesor Świetłanie Tołstojowej)*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 105–108.
- BARTMIŃSKI J., 1998b: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 63–83.
- BARTMIŃSKI J., 2006: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- BARTMIŃSKI J., 2007: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin.
- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA S., 1998: *Profile a podmiotowa interpretacja świata. W: Profilowanie w języku i w tekście*. Red. J. BARTMIŃSKI, R. TOKARSKI. Lublin, s. 211–224.
- BARTMIŃSKI J., PANASIUK J., 2001: *Stereotypy językowe*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin, s. 371–395.
- BARTMIŃSKI J., red., 2006: *Język. Wartości. Polityka*. Lublin.
- BASCHWITZ K., 1999: *Czarownice. Dzieje procesów o czary*. Przekł. T. ZABŁUDOWSKI. Warszawa.
- BAZYLAK P., 2012: *Czarownice – kulturowy obraz na tle historii*. „Wiedza i Edukacja”. <http://wiedzaiedukacja.eu/archives/2160>. Data dostępu: 12 kwietnia 2012.
- BERESZYŃSKI A., TOMASZEWSKA S., 2006: *Zwierzęta a zabobony*. Poznań.
- BERLLINGER G.J., 2003: *Leksykon mitologii. Mity ludów i narodów świata*. Przekł. J. SZYMAŃSKA-KUMANIECKA. Warszawa.
- BERWIŃSKI R.W., 1854: *Studia o literaturze ludowej*. T. 2. Poznań.
- BIEDERMAN H. 2002: *Leksykon symboli*. Przekł. J. RUBINOWICZ. Warszawa.
- BIERNAT M., 1991: *Gender Stereotypes and the Relationship between Masculinity and Femininity: A Developmental Analysis*. „Journal of Personality and Social Psychology” no. 61, s. 351–365.
- BOGUCA M., 2006: *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*. Warszawa.
- BONIECKA B., 1995: *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*. Lublin.
- BONIECKA B., 1997: *Kształt dziecięcego słowa*. Lublin.
- BONIECKA B., 2010: *Dziecięce wyobrażenia świata*. Lublin.
- BORKOWSKI J., 2003: *Socjologia i psychologia społeczna. Zarys wykładu*. Pułtusk.
- BOWERMAN M., 1989: *Learning a Semantic System: What Role Do Cognitive Predispositions Have?*. In: *The Teachability of Language*. Eds. R.L. SCHIEFFELBUSCH, M.L. RICE. Baltimore, s. 133–169.
- BRUCE-MITFORD M., WILKINSON P., red., 2009: *Znaki i symbole. Ilustrowany przewodnik*. Przekł. B. KOCOWSKA. Warszawa.
- BRÜCKNER A., 1980: *Mitologia słowiańska i polska*. Warszawa.
- BRÜCKNER A., NIEDERLE L., KADLEC K., 1912: *Początki kultury słowiańskiej. Encyklopedia polska*. T. 4, cz. 2, dz. 5. Kraków 1912.

- BRZEZIŃSKA A., red., 2005: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk.
- BUDROWSKA K., 2000: *Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety w prozie polskiej po 1989 roku*. Białystok.
- BURNS W.E., 2003: *Witch Hunts in Europe and America: An Encyclopedia*. Westport, Connecticut, USA.
- BURZYŃSKA A., 2006: *Teorie literatury XX wieku: podręcznik*. Kraków, s. 342–343.
- CALLEJO J., 2011: *Historia czarów i czarownic*. Przekł. M. ADAMCZYK. Warszawa.
- CHAŁASIŃSKI J., 1935: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kolonія” na Górnym Śląsku*. Warszawa. [Odbitka z „Przeglądu Socjologicznego” 1935, nr 3].
- CHLEBDA W., 1998: *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 31–41.
- CHLEWIŃSKI Z., 1992: *Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna*. W: *Stereotypy i uprzedzenia*. Red. Z. CHLEWIŃSKI, I. KURCZ. Warszawa, s. 7–27.
- CHMIELECKI A., 2006: *Pojęcie niebytu a idea (wielu) sposobów istnienia*. Referat wygłoszony na konferencji *Podstawowe problemy ontologiczne*. Kudowa-Zdrój. http://www.ifsid.ug.gda.pl/filozofia/pracownicy/a_chmielecki/doc/pojecie. Data dostępu: 12 stycznia 2013.
- CIEŚLIKOWSKI J., 1968: *Bajeczka dziecięca (próba określenia gatunku)*. W: *Kim jesteś, Kopciuszku, czyli o problemach współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*. Red. S. ALEKSANDRZAK. Warszawa.
- CLARK E.V., 1973: *What’s in a Word? On the Child’s Acquisition of Semantics in His First Language*. In: *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. Ed. T.E. MOORE. New York.
- CRUSE D.A., 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge.
- CZYŻEWSKI F., 1988: *Ze współczesnej demonologii*. W: „Etnolingwistyka”. T. 1. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin.
- DEDIEU J.C., 1993: *Inkwizycja*. Przekł. G. WÓJCIK, W. ZAWADZKI. Wrocław.
- DOVIDO J.F., EVANS N.E., TYLER R.B., 1986: *Racial Stereotypes: The Content of Their Cognitive Representations*. „Journal of Experimental Social Psychology” no. 22, s. 22–37.
- DOYLE A.B., ABOUD F.E., 1995: *A Longitudinal Study of White Children’s Racial Prejudice as a Social-Cognitive Development*. „Merrill-Palmer Quarterly” no. 41, s. 209–228.
- DŹWIGOŁ R., 2004: *Polskie ludowe słownictwo mitologiczne*. Kraków.
- ECKES T., 1994: *Explorations in Gender Cognition: Content and Structure of Female and Male Subtypes*. „Social Cognition” no. 12 (1), s. 37–60.
- ECO U., 2007: *Historia brzydoty*. Przekł. J. CZAPLIŃSKA i inni. Poznań.
- EVANS V., 2009: *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*. Przekł. M. BUCHTA, M. CIERPISZ, J. PODHORODECKA, A. GICAŁA, J. WINIARSKA. Kraków.
- FAGOT B.I., LEINBACH M.D., O’BOYLE C., 1992: *Gender Labeling, Gender Stereotyping, and Parenting Behaviour*. „Developmental Psychology” no. 28, s. 225–230.

- FAUCONNIER G., TURNER M., 1994: *Conceptual Projection and Middle Spaces*. „Technical Report” no. 9401. [San Diego].
- FURMAN R., 2006: *Kobieta ubóstwiona. Obraz Bogini w doktrynie wicca*. W: *Kobiety i religie*. Red. K. LESZCZYŃSKA, A. KOŚCIAŃSKA. Kraków, s. 463–478.
- FYOCK J., STANGOR C., 1994: *The Role of Memory Biases in Stereotype Maintenance*. „British Journal of Social Psychology” no. 33, s. 331–343.
- GADACZ T., MILERSKI B., red., 2001: *Religia*. Encyklopedia PWN. T. 1–2. Warszawa.
- GADACZ T., MILERSKI B., red., 2003: *Religia*. Encyklopedia PWN. T. 6. Warszawa.
- GASPARINI E., 1973: *Il Matriarcato slavo; antropologia culturale dei Protoslavi*. Firenze.
- GELMAN S.A., 2009: *Learning from Others: Children's Construction of Concepts*. „Annual Reviews of Psychology” no. 60, s. 115–140.
- GIEYSZTOR A., 1982: *Mitologia Słowian*. Warszawa.
- GLOGER Z., 1978 (1903): *Encyklopedia staropolska*. T. 1. i 4. Warszawa.
- GOSTKOWSKI Z., 1959: *Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera Lippmanna*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” T. 5, s. 39–84
- GRAVES R., 2000: *Biała Bogini*. Przekł. I. KANIA. Warszawa 2000.
- GRĘN Z., 2001: *Stereotypy jako fenomeny językowe*. W: *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Red. M. KOFTA, A. JASIŃSKA-KANIA. Warszawa, s. 67–79.
- GROCHOWSKI G., 2003: *Stereotyp – komunikacja – literatura*. W: *Stereotypy w literaturze i tuż obok*. Red. W. BOLECKI, G. GAZDA. Warszawa, s. 47–66.
- GRYGLEWICZ F., ŁUKASZYK R., SUŁOWSKI Z., red., 1985: *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Lublin.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1998: *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 109–115.
- HABRAJSKA G., 1998: *Prototyp – stereotyp – metafora*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 116–123.
- HABRAJSKA G., 2000: *Metody ankietowe i analiza tekstów w badaniach językowego obrazu świata*. W: „Język a Kultura”. T. 13: *Językowy obraz świata i kultura*. Red. A. DĄBROWSKA, J. ANUSIEWICZ. Wrocław 2000, s. 73–84.
- HARRIS M., 2007: *Krowy, świny, wojny i czarownice. Zagadki kultury*. Przekł. K. SZERER. Katowice.
- HARRIS P.L., 2007: *Trust*. „Developmental Science” no. 10 (1), s. 135–138.
- HARRIS P.L., KOENIG M.A., 2006: *Trust in Testimony: How Children Learn about Science and Religion*. „Child Development” no. 77 (3), s. 505–524.
- HILL D., 1998: *Wiedźmy i czarownicy*. Przekł. T. DULIŃSKI. Warszawa.
- JABŁOŃSKA E., 2009: *Polowanie na czarownice*. „National Geographic” nr 5, s. 56–69.
- JANKOWSKI A. et al., red., 2003: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Przekł. W. BOROWSKI et al. Poznań.

- JIPSON J.L., GELMAN S.A., 2007: *Robots and Rodents: Children's Inferences about Living and Nonliving Kinds*. „Child Development” vol. 78, s. 1675–1688.
- JOHNSON M., 1987: *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imaginations and Reason*. Chicago and London.
- JONG E., 2003: *Czarownice*. Przekł. D. CHOJNACKA. Poznań.
- KACZOROWSKI B., red., 2007: *Obyczaje, języki, ludy świata*. Encyklopedia PWN. Warszawa.
- KAPISZEWSKI A., 1978: *Stereotypy Amerykanów polskiego pochodzenia*. Wrocław.
- KARABOWICZ K., 1992: *Gusta, przepowiednie i zabobony mieszkańców województwa chełmskiego*. „Twórczość Ludowa” r. 7, nr 1–2, s. 24–28.
- KARWATOWSKA M., SZPYRA-KOZŁOWSKA J., 2005: *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin.
- KERÉNYI K., 1993: *Hermes, przewodnik dusz: mitologem źródła życia mężczyzny*. Przekł. J. PROKOPIUK. Warszawa.
- KLEIBER G., 2003: *Semantyka prototypu. Kategorie i znaczenie leksykalne*. Przekł. B. LIGARA. Kraków.
- KŁOSKOWSKA A., 1961: *Wyobrażenia i postawy etniczne dzieci szkół opolskich*. „Przegląd Socjologiczny” nr 2, s. 64–86.
- KOLBERG O., 1962 (1884): *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Lubelskie II. T. 8 i 17. Kraków.
- KOPALIŃSKI W., 2003: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa.
- KOPALIŃSKI W., 2006: *Słownik symboli*. Warszawa.
- KORCZ W., 1985: *Wspólniczki diabła, czyli o procesach czarownic na Śląsku w XVII wieku*. Katowice.
- KOSSAK Z., 1958: *Rok polski. Obyczaj i wiara*. Warszawa.
- KOTULA F., 1989: *Przeciw urokom. Wierzenia i obrzędy u Podgórzan, Rzeszowiaków, Lasowiaków*. Warszawa.
- KOWALSKI P., 1998: *Leksykon. Znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*. Warszawa–Wrocław.
- KRÄMER H., SPRENGER J., 2002 (1614): *Młot na czarownice. Postępek zwierzchowny w czarach, a także sposób uchronienia się ich i lekarstwo na nie w dwóch częściach zamykający*. Przekł. S. ZĄBKOWIC. Wrocław.
- KRONZEK A.Z., KRONZEK E., 2010: *Księga wiedzy czarodziejskiej*. Przekł. E. JAGŁA. Poznań.
- KRUK J., 2008: *Zmiany znaczeń leksemu „czarownica” i jego synonimów*. W: *Bo-gactwo polszczyzny w świetle jej historii*. T. 2. Red. K. KLESZCZOWA, A. REJTER. Katowice, s. 55–64.
- KRZAK Z., 2007: *Baba-Jaga*. W: *IDEM: Od matriarchatu do patriarchatu*. Warszawa, s. 371–373.
- KRZYŻANOWSKI J., red., 1965: *Słownik folkloru polskiego*. Warszawa.

- KRZYŻANOWSKI J., red., 1969: *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*. T. 1. Warszawa, s. 353–354.
- KRZYŻANOWSKI P., 1993: *O rodzajach definicji i definiowaniu w lingwistyce*. W: *O definicjach i definiowaniu*. Red. J. BARTMIŃSKI, R. TOKARSKI. Lublin, s. 387–400.
- KURKOWSKA H., SKORUPKA S., 1959: *Stylistyka polska*. Warszawa.
- LANGACKER R.W., 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York, Oxford.
- LANGACKER R.W., 2009: *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*. Przekł. E. TABAKOWSKA i inni. Kraków.
- LASOŃ-KOCHAŃSKA G., 2012: *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecy repertuar topiczny*. Słupsk.
- LASOTA P., 2009: *Ludowa wizja postrzegania rzeczywistości w świetle historii mówionej*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem H. PELC. Lublin.
- LEHR U., 1984: *Wierzenia w istoty nadzmysłowe*. „Etnografia Polska” T. 28, z. 1, s. 223–250.
- LESZCZYŃSKI G., 2002: [hasło] *baśń, bajka magiczna*. W: *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. TYLICKA, G. LESZCZYŃSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 31–33.
- LEVACK B.P., 1991: *Polowanie na czarownice w Europie wczesnonowożytnej*. Przekł. E. RUTKOWSKI. Wrocław.
- LEWICKI A.M., 1976: *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*. Katowice.
- LIBURA A., 2000: *Wyobrażenia w języku. Leksykalne korelaty schematów wyobrażeńowych CENTRUM – PERYFERIE i SIŁY*. Wrocław.
- LIBURA A., 2007: *Amalgamaty kognitywne. Powstanie i rozwój koncepcji integracji pojęciowej*. W: *Amalgamaty kognitywne w sztuce*. Red. A. LIBURA. Kraków, s. 11–66.
- LIBURA A., 2010: *Teoria przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej. Struktura modelu i jego funkcjonalność*. Wrocław.
- LIVESLEY W.J., BROMLEY D.B., 1973: *Person Perception in Childhood and Adolescence*. London.
- LURKER M., 1994: *Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach*. Przekł. R. WOJNAROWSKI. Kraków.
- ŁOBOCKI M., 1999: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków.
- ŁOZOWSKI P., 1994: *Czym jest prototyp w semantyce diachronicznej*. W: *Podstawy gramatyki kognitywnej*. Red. H. KARDELA. Warszawa, s. 243–254.
- ŁUCZAK A., 1993: *Czary i czarownice – wczoraj i dziś*. Tarnów.
- ŁUKASZEWSKI W., 1995: *The Attitude towards News in Polish Psychological Studies*. „Polish Psychological Bulletin” no. 26, s. 97–112.
- ŁUKASZEWSKI W., WEIGL B., 2001: *Stereotyp stereotypu czy prywatna koncepcja natury ludzkiej?*. W: *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Red. M. KOFTA, A. JASIŃSKA-KANIA. Warszawa, s. 44–59.
- ŁYSIAK W., 1993: *W kręgu wielkopolskich demonów i przekonań niedemonicznych. Międzychód*.

- MAKIEWICZ T., 1987: *Formy kultu bóstw domowych na terenie Europy w starożytności*. Poznań.
- MEINTS K., PLUNKETT K., HARRIS P.L., 1999: *When Does an Ostrich Become a Bird? The Role of Typicality in Early Word Comprehension*. „Developmental Psychology” no. 35, s. 1072–1078.
- MICHELET J., 1961 (1862): *Czarownica*. Przekł. M. KALISKA. Warszawa.
- MINSKY M., 1980: *A Framework for Representing Knowledge*. In: *The Psychology of Computer Vision*. Ed. P. WINSTON. New York, s. 211–277.
- MITOSEK Z., 1974: *Literatura i stereotypy*. Wrocław.
- MITOSEK Z., 2001: *Literatura i stereotypy. Próba typologii i opisu relacji*. W: *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Red. M. KOFTA i A. JASIŃSKA-KANIA. Warszawa, s. 214–223.
- MOSZYŃSKI K., 1934: *Kultura ludowa Słowian*. T. 2. Cz. 2: *Kultura duchowa*, z. 1. Kraków.
- MROZEK-DUMANOWSKA A., 1990: *Człowiek w labiryncie magii*. Warszawa.
- MUCHEMBLED R., 2009: *Dzieje diabła*. Przeł. B. SZWARCMAN-CZARNOTAS. Warszawa.
- MULLEN B., 1991: *Group Composition, Salience, and Cognitive Representations: The Phenomenology of Begin a Group*. „Journal of Experimental Social Psychology” no. 27, s. 297–323.
- NAJDER K., 1997: *Schematy poznawcze*. W: *Psychologia i poznanie*. Red. M. MATERSKA i T. TYSZKA. Warszawa, s. 38–60.
- NELSON T.D., 2003: *Psychologia uprzedzeń*. Przekł. A. NOWAK. Gdańsk.
- NIESPOREK-SZAMBURSKA B., 2004: *Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych w twórczości dzieci*. Katowice.
- NIESPOREK-SZAMBURSKA B., 2008: *Baśń*. W: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*. Red. K. HESKA-KWAŚNIEWICZ. Katowice, s. 47–72.
- NIESPOREK-SZAMBURSKA B., 2009: *Co skrywa językowa transpozycja wrażeń zmysłowych*. W: *Świat ukryty w słowach, czyli o znaczeniu gramatycznym, leksykalnym i etymologicznym*. Red. I. GENEROWICZ, E. KACZMARSKA, I.M. DOLIŃSKI. Warszawa, s. 285–298.
- NOWACKA E., 1995: *Bożęta i my*. Warszawa.
- NOWAKOWSKI P.T., 2004: *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopismach młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*. Tychy.
- NOWAKOWSKI S., 1957: *Adaptacja ludności napływowej na Śląsku Opolskim*. Poznań.
- OGRÓDOWSKA B., 2001: *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa.
- OSTLING M., 2011: *Between the Devil and the Host. Imagining Witchcraft in Early Modern Poland*. New York.
- OŹDŻYŃSKI J., 1995: *Perspektywa kognitywna w badaniach nad językiem dzieci i młodzieży*. W: *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*. Red. J. OŹDŻYŃSKI. Kraków, s. 32–65.
- PAIVIO A., 1986: *Mental Representations: A Dual Coding Approach*. Oxford.

- PAJDZIŃSKA A., 1993: *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin.
- PANASIUK J., 1998: *O zmienności stereotypów*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 84–98.
- PASEK Z., red., 2005: *Ezoteryzm, okultyzm, satanizm w Polsce*. Kraków.
- PELCOWA H., 1999: *Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi*. W: *Przeszłość w językowym obrazie świata*. Red. A. PAJDZIŃSKA, P. KRZYŻANOWSKI. Lublin, s. 253–268.
- PEŁKA L.J., 1963: *Śladami pierwotnych wierzeń*. Warszawa.
- PEŁKA L.J., 1987: *Polska demonologia ludowa*. Warszawa.
- PETOIA E., 2004: *Wampiryzm i wilkołaki. Źródła, historia, legendy od antyku do współczesności*. Przekł. A. PERS. Kraków.
- PETTIGREW T.F., 1970: *The Measurement and Correlates of Category Width as a Cognitive Variable*. In: *Thought and Personality*. Ed. P.B. WARR. Baltimore, s. 127–142.
- PIAGET J., 2005: *Mowa i myślenie dziecka*. Przekł. J. KOŁUDZKA. Warszawa.
- PILASZEK M., 2008: *Procesy o czary w Polsce w wiekach XV–XVIII*. Kraków.
- PILCH T., BAUMAN T., 2001: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa.
- PINKER S., 1996: *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. New York.
- PISAREK W., 1975: *Wyobrażenia o polskich stereotypach regionalnych*. „Zeszyty Prasoznawcze” nr 1, s. 73–78.
- PISARKOWA K., 1976: *Konotacja semantyczna nazw narodowości*. „Zeszyty Prasoznawcze” nr 1, s. 5–26.
- PODGÓRSCY B. i A., 1998a: *Encyklopedia demonów*. Wrocław.
- PODGÓRSCY B. i A., 1998b: *Raport Rokity. Encyklopedia baśniowych stworów*. Wrocław.
- PODGÓRSCY B. i A., 2005: *Wielka księga demonów polskich. Leksykon i antologia demonologii ludowej*. Katowice.
- PODGÓRSCY B. i A., 2011: *Mitologia śląska, czyli przywiarki ślónskie. Leksykon i antologia śląskiej demonologii ludowej*. Katowice.
- POTKOWSKI E., 1970: *Czary i czarownice*. Warszawa.
- PUTNAM H., 1975: *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*. Cambridge.
- PUTNAM H., 1999: *Pragmatyzm. Pytania otwarte*. Przekł. B. CHWEDŃCZUK. Warszawa.
- PUZYNINA J., 1992: *Język wartości*. Warszawa.
- QUASTHOFF U.M., 1998: *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 11–30.
- RADZKO A., 2001: *Skuteczność metod statystycznych i warunki ich stosowania w badaniach pedagogicznych*. W: PILCH T., BAUMAN T.: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa, s. 112–134.
- RAJMAN J., 2006: *Encyklopedia średniowiecza*. Kraków.
- REBER A.S., REBER E.S., 2002: *Słownik psychologii*. Przekł. i red. I. KURCZ, K. SKARŻYŃSKA. Warszawa.

- RESZCZYŃSKI J., 2010: *Czarownica pławiona i spalona w mieście Delhi w 1340 roku, czyli o powszechnikach kulturowych i ich roli w prawie karnym*. W: *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*. T. 3. Red. W. URSZCZAK, D. MALEC, M. MIKUŁA. Kraków, s. 173–206.
- ROSCH E.H., 1973: *Natural Categories*. „Cognitive Psychology” no. 4 (3), s. 328–50.
- ROSCH E.H., 1983: *Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems*. In: *New Trends in Conceptual Representation: Challenges to Piaget's Theory?*. Ed. E.K. SCHOLNICK. Hillsdale, s. 73–86.
- RUDZKA-OSTYN B., 2000: *Z rozważań nad kategorią przypadku*. Przekł. i red. E. TABAKOWSKA. Kraków.
- RUMELHART D.E., 1980: *Schemata: The Building Blocks of Cognition*. In: *Theoretical Issues in Reading Comprehension*. Eds. R.J. SPIRO et. al. Hillsdale, New York, s. 38–58.
- RUSSEL J. B., 2003: *Krótką historia czarownictwa*. Przekł. J. RYBSKI. Wrocław.
- RUTKOWSKI P., 2012: *Kot czarownicy. Demon osobisty w Anglii nowożytnej*. Kraków.
- RZEPIŃSKA M., 1989: *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*. Warszawa.
- SCHAFF A., 1981: *Stereotyp a działanie ludzkie*. Warszawa.
- SCHAFER H.R., 1994: *Epizody wspólnego zaangażowania jako kontekst rozwoju poznawczego*. W: *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Red. A. BRZEZIŃSKA, G. LUTOMSKI. Poznań, s. 150–188.
- SCHANK R.C., ABELSON R.P., 1977: *Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale, New Jersey.
- SEEFELDT C., 1987: *The Effect of Preschoolers' Visits to a Nursing Home*. „The Gerontologist” no. 27, s. 228–232.
- SIMONIDES D., 1976: *Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków*. Wrocław–Warszawa.
- SIMPSON J.A., WEINER E.S., eds., 1989: *The Oxford English Dictionary*. T. 18. Oxford.
- SKARŻYŃSKA K., 1981: *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa.
- SKOLNICK D., BLOOM P., 2006: *The Intuitive Cosmology of Fictional Worlds*. In: *The Architecture of the Imagination: New Essays on Pretense, Possibility, and Fiction*. Ed. S. NICHOLS. New York, Oxford, s. 73–86.
- SLOBIN D.I., 1996: *From 'thought and language' to 'thinking for speaking'*. In: *Rethinking Linguistic Relativity*. Eds. J.J. GUMPERZ, S.C. LEVINSON. Cambridge, s. 70–96.
- SOUTHGATE V., MEINTS K., 2000: *Typicality, Labeling and Perceptual Contrast in Infants' Category Membership Decision: A Synergistic Effect*. „Cognitive Linguistics” no. 11, s. 4–16.
- STANGOR CH., LANGE J.E., 1994: *Mental Representation of Social Groups: Advances in Understanding Stereotypes and Stereotyping*. In: *Advances in Experimental Social Psychology*. Ed. M.P. ZANNA. San Diego, s. 357–416.
- STASZIC F., 1860: *Obrazy wielkopolskie. Mądrzenie z okolic Środy*. „Tygodnik Ilustrowany” nr 28, s. 57.

- STASZKÓW K., 2010: *Trasa rowerowa. W: Szlakiem czarownic po polsko-czeskim pograniczu*. Red. G. ZWOLIŃSKI. Nysa, s. 18–60.
- STOTT G., 1960: *A History of Chigwell School*. Ipswich.
- STRELAU J., red., 2000: *Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*. T. 3. Gdańsk.
- STRZELCZYK J., 2007: *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*. Poznań.
- SZAFJAŃSKI J., 2002: *Crimen excepta. Wstęp do nowego wydania*. W: J. SPRENGER, H. KRÄMER: *Młot na czarownice. Postępek zwierzchny w czarach, a także sposób uchronienia się ich i lekarstwo na nie w dwóch częściach zamykający*. Przekł. S. ZĄBKOWIC. Wrocław.
- SZEKSPIR W., 2003: *Makbet*. Przekł. J. PASZKOWSKI. Kraków.
- SZREJTER A., 2011: *Demonologia germańska – duchy, demony i czarownice*. Gdańsk.
- SZYJEWSKI A., 2001: *Bogini-matka*. W: *Religia. Encyklopedia PWN*. T. 2. Red. T. GADACZ, B. MILERSKI. Warszawa, s. 251–252.
- SZYJEWSKI A., 2003: *Religia Słowian*. Kraków.
- SZYMKIEWICZ M., 2010: *Od Bachofena do Świętej Historii. Archeologia i antropologia wobec koncepcji matriarchatu i Wielkiej Bogini*. W: *Antropologia religii. Wybór esejów*. T. 4. Red. R. FETNER. Warszawa, s. 7–85.
- TAYLOR J.R., 2001: *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*. Przekł. A. SKUCIŃSKA. Kraków.
- TAZBIR J., 2000: *Państwo bez stosów i inne szkice*. Kraków.
- TOKARSKI R., 1990: *Prototypy i konotacje. O semantycznej analizie słowa w tekście poetyckim*. „Pamiętnik Literacki” r. 81, z. 2, s. 117–137.
- TOKARSKI R., 1998: *Biała brzoza, czarna ziemia, czyli o miejscu stereotypu w opisie języka*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 124–134.
- TOKARSKI R., 2004: *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin.
- TOŁSTAJA S.M., 1998: *Stereotyp w „języku kultury”*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 99–104.
- TOMASELLO M., 2005: *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard.
- TOMICCY J. i R., 1975: *Drzewo życia: ludowa wizja świata i człowieka*. Warszawa.
- TRESSIDER J., 2001: *Symbole i ich znaczenie*. Przekł. Z. DALEWSKI. Warszawa.
- TRZEBIŃSKI J., 1981: *Twórczość a struktura pojęć*. Warszawa.
- TSCHIRCH F., 1954: *Weltbild. Denkform und Sprachgestalt. Grundauffassungen und Fragestellungen In der heutigen Sprachwissenschaft*. Berlin. [Przekład fragmentów za: J. ANUSIEWICZ, 1999: *Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku*. W: *Językowy obraz świata*. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin, s. 261–289].
- TYLICKA B., LESZCZYŃSKI G., red., 2002: *Słownik literatury dla dzieci i młodzieży*. Wrocław–Warszawa.

- URBAŃCZYK S., 1991: *Dawni Słowianie – wiara i kult*. Wrocław.
- URYGA Z., 1996: *Godziny polskiego*. Warszawa–Kraków.
- WALCZYŃSKA M., 1998: *Jan Stanisław Bystrzeń jako prekursor teorii stereotypu na gruncie polskim*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 304–307.
- WEIGL B., 1999: *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*. Warszawa.
- WIERZBICKA A., 1985: *Lexicography and Conceptual Analyses*. Ann Arbor.
- WILBY E., 2005: *Cunning Folk and Familiar Spirits: Shamanistic Visionary Traditions in Early Modern British Witchcraft and Magi*. Brighton, Portland.
- WIŚNIEWSKA H., 2003: *Świat płci żeńskiej baroku zaklęty w słowach*. Lublin.
- WITTEGENSTEIN L., 2004: *Dociekania filozoficzne*. Przekł. i wstęp B. WOLNIEWICZ. Warszawa.
- WOJCISZKE B., 1986: *Teoria schematów społecznych*. Wrocław.
- WOJNOWSKI J., red., 2001: *Wielka Encyklopedia PWN*. T. 6. Warszawa.
- WOOLLEY J.D., COX V., 2007: *Development of Beliefs about Storybook Reality*. „Developmental Science” no. 10, s. 681–693.
- WRÓBLEWSKA V., 2010: *Baba-Jaga w polskiej literaturze dla dzieci*. W: „Filoteknos”. T. 1. Red. R. WAKSMUND. Wrocław, s. 57–69.
- WRZESIŃSKI S., 2006: *Wspólniczki szatana*. Warszawa.
- ZACZYŃSKI W.P., 1995: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa.
- ZADROŻYŃSKA A., 2002: *Przewodnik po tradycji. Świętowania polskie*. Warszawa.
- ZAJĄC R., 2004: *Kim była Lilith?*. Ekumeniczny Serwis Informacyjny Kosciol.pl, 15.04.2004. Data dostępu: 17 stycznia 2012.
- ZGÓŁKOWIE H. i T., 1998: *Biznesmen, uczone i robotnik. Aksjologiczne podstawy stereotypu językowego. Rekonesans*. W: „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki*. Red. J. ANUSIEWICZ, J. BARTMIŃSKI. Wrocław, s. 245–251.
- ZYCH P., VARGAS W., 2012: *Bestiariusz słowiański*. Olszanica.
- ŻAK-BUCHOLC J., 2002a: *Aksesoria czarownic*. „Racjonalista”. <http://www.racjonalista.pl/index.php/s,58/k,5>. Data dostępu: 17 grudnia 2011.
- ŻAK-BUCHOLC J., 2002b: *Czarownica – czy naprawdę zła?* „Racjonalista”. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,120>. Data dostępu: 12 września 2012.
- ŻAK-BUCHOLC J., AGNOSIEWICZ M., 2002: *Polowanie na czarownice*. „Racjonalista” 2002. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,985>. Data dostępu: 17 grudnia 2011.

Słowniki języka polskiego

- ARCT M., 1996 (1916): *Słownik ilustrowany języka polskiego*. Warszawa.
- BAŃKO M., red., 2000: *Inny słownik języka polskiego*. T. 1. i 2. Warszawa.
- BAŃKO M., red., 2005: *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*. Warszawa.

- BAŃKOWSKI A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa.
- BĄBA S., LIBEREK J., 2001: *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa.
- BAK S., red., 1969: *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 4. Wrocław.
- BORYŚ W., 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- BRÜCKNER A., 1985: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- DĄBRÓWKA A., GELLER E., TURCZYN R., 1996: *Słownik synonimów*. Warszawa.
- DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., 2008: *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*. Warszawa.
- DOROSZEWSKI W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–10. Warszawa.
- DUBISZ S., red., 2003: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa.
- DUNAJ B., red., 2007: *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- KŁOSIŃSKA A., SOBOL E., STANKIEWICZ A., red., 2005: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa.
- LINDE S.B., 1807–1815: *Słownik języka polskiego*. T. 1–6. Warszawa.
- MALMOR I., 2009: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- SKORUPKA S., 1985: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa.
- SŁAWSKI F., 1952–1982: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. T. 1–5. Kraków.
- SZYMCZAK M., red., 1978: *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa.
- Wielki słownik języka polskiego* (on line; projekt rozwojowy IJP PAN: R 17 004 03. <http://www.wsjp.pl/index.php>). Data dostępu: grudzień 2011 – grudzień 2012.

Wykaz skrótów

Skróty tytułów słowników

- ISJP – BAŃKO M., red., 2000: *Inny słownik języka polskiego*. T. 1. i 2. Warszawa.
- SFP – KRZYŻANOWSKI J., red., 1965: *Słownik folkloru polskiego*. Warszawa.
- SJPD – DOROSZEWSKI W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–10. Warszawa.
- SJPSZ – SZYMCZAK M., red., 1978: *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa.
- SL – LINDE S.B., 1807–1814: *Słownik języka polskiego*. T. 1–6. Warszawa.
- SPXVI – BĄK S., red., 1969: *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 4. Wrocław.
- SWJP – DUNAJ B., red., 2007: *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- USJP – DUBISZ S., red., 2003: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa.
- WSF – KŁOSIŃSKA A., SOBOL E., STANKIEWICZ A., red, 2005: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa.
- WSJP on line – *Wielki słownik języka polskiego (on line; projekt rozwojowy IJP PAN: R 17 004 03. <http://www.wsjp.pl/index.php>*.
- WSWB – *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*, 2005. Red. M. BAŃKO. Warszawa.

Skróty tytułów utworów literackich przywołanych podczas analizy

Baśń ludowa, regionalna i literacka klasyczna:

- BJ – J. i W. GRIMM: *Baba Jaga* (Baśnie..., 1982).
 JiJ – J. i W. GRIMM: *Jorinda i Jorigel* (Baśnie..., 1982).
 JiJ1 – J. i W. GRIMM: *Jorinda i Jorigel* (Baśnie..., 2009).
 JiM – J. i W. GRIMM: *Jaś i Małgosia* (Baśnie..., 1982).
 JiM1 – J. i W. GRIMM: *Jaś i Małgosia* (Baśnie..., 2009).
 K – H.C. ANDERSEN: *Krzesiwo* (ANDERSEN, 1985).
 K1 – H.C. ANDERSEN: *Krzesiwo* (ANDERSEN, 2006).
 KC – M. LESZCZYŃSKI: *Korale czarownicy* (Skarbnica baśni..., 2006).
 LoDP – K. OLESIK: *Legenda o diamentowym pierścieniu* (OLESIK, 1984).
 MS – H.C. ANDERSEN: *Syrena* (ANDERSEN, 1985).
 MS1 – H.C. ANDERSEN: *Mała syrenka* (ANDERSEN, 2006).
 OCTB – K. OLESIK: *O czarcie z Tałckiego Bagna, który chciał zostać kowalem* (OLESIK, 1984).
 R – J. i W. GRIMM: *Rozpunka* (Baśnie..., 1982).
 S – J. i W. GRIMM: *Śnieżka* (Baśnie..., 1982).
 S1 – J. i W. GRIMM: *Śnieżka* (Baśnie..., 2009).
 SC – M. ORŁOŃ: *Sabat czarownic* (ORŁOŃ, 2006).
 SK – J. i W. GRIMM: *Śpiąca królewna* (Baśnie..., 1982).
 SK1 – C. PERRAULT: *Śpiąca królewna* (PERRAULT, 1988).
 SwL – J. i W. GRIMM: *Staruszka w lesie* (Baśnie..., 1982).
 ZK – J. i W. GRIMM: *Żabi król* (Baśnie..., 1982).
 ZP – J. i W. GRIMM: *Żelazny piec* (Baśnie..., 1982).

Baśń nowoczesna i *fantasy*:

- C – R. DAHL: *Czarownice* (DAHL, 1997).
 CC – D. TERAŁOWSKA: *Córka czarownic* (TERAŁOWSKA, 1996).
 CMndW – *Czary-mary nie do wiary* (Przygody pełne wody..., 1999);
 CTBJ – N. USENKO, D. WAWIŁOW: *Czekoladowy telewizor Baby Jagi* (USENKO, 2008).
 CzS – J. PATIENCE: *Czarownica z sąsiedztwa* (PATIENCE, 1991).

-
DiNC	– D. TERAŁOWSKA: <i>Dzień i noc czarownicy</i> (TERAŁOWSKA, 2003).
DMC	– C. FUNKE: <i>Dwie małe czarownice</i> (FUNKE, 2007).
DS	– <i>Dobrzy sąsiedzi</i> (PATIENCE, 1991).
HPiCO	– J.K. ROWLING: <i>Harry Potter i Czara Ognia</i> (ROWLING, 2004).
HPiKF	– J.K. ROWLING: <i>Harry Potter i Kamień Filozoficzny</i> (ROWLING, 2000).
JOC	– W. BAŁAŁSKA: <i>Jak oswoić czarownicę</i> (BAŁAŁSKA, 1986).
KwK	– M.E. LETKI: <i>Królowna w koronie</i> (LETKI, 2005).
LCiSS	– C.S. LEWIS: <i>Lew, czarownica i stara szafa</i> (LEWIS, 1996).
MC	– O. PREUSSLER: <i>Malutka Czarownica</i> (PREUSSLER, 1976).
PCA	– M. JAROŁKA: <i>Przygody czarownicy Agaty</i> (JAROŁKA, 2005).
W	– <i>Wiedźmy</i> (DAHL, 2003).
WLiPO	– A. TYSZKA: <i>Wróżka Lukrecja i Porządny Owadek</i> (TYSZKA, 2008).
WW	– V. THOMAS, K. PAUL: <i>Wiedźma Winifreda</i> (THOMAS, PAUL, 1998).

Indeks osobowy

- Abelson Robert P. 48, 198
Aboud Frances E. 11, 13, 149, 181, 190, 192
Adalberg Samuel 44, 55, 56, 57, 190
Adamczyk Magdalena 192
Adamczykowa Zofia 22, 67, 68, 84, 190
Adamowski Jan 49, 50, 51, 53, 57, 61, 190
Adamson Andrew 189, 190
Agnosiewicz Mariusz 54, 200
Akert Robin M. 15, 190
Aleksandrak Stanisław 192
Allport Gordon W. 13, 15, 190
Andersen Hans Christian 69, 187, 204
Anusiewicz Janusz 191, 192, 193, 197, 199, 200
Arct Michał 39, 200
Aronson Elliot 15, 190

Badalska Wiera 187, 205
Banek Kazimierz 27, 190
Bańko Mirosław 200, 203
Bańkowski Andrzej 37, 38, 43, 201
Baranowski Bohdan 29, 30, 35, 42, 190
Barrett Martyn 11, 190
Bartmiński Jerzy 8, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 47, 65, 78, 87, 120, 121, 144, 150, 154, 184, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 200
Basaj Mieczysław 190
Baschwitz Kurt 31, 34, 191
Baugh Brian 189
Baum Lyman Frank 129, 187, 189
Bauman Teresa 119, 197
Bazylak Piotr 47, 191
Bąba Stanisław 46, 201
Bąk Stanisław 201, 203
Becker Jamie 190
Bereszyński Andrzej 60, 191
Berllinger Gerhard J. 40, 44, 191
Berwiński Ryszard Wincenty 27, 191
Beylin Stefania 187
Bezwińska Anna 190
Biederman Hans 55, 191
Bielicka Emilia 187
Biernat Monica 11, 13, 191
Binsfeld Peter 33, 52,
Bloom Paul 9, 198
Bodin Jean 52
Bogner Jonathan 189
Bogucka Maria 29, 31, 32, 60, 191
Bolecki Włodzimierz 193
Boniecka Barbara 7, 8, 9, 12, 191
Borkowski Jan 22, 142, 191
Borowski Władysław 193

- Boryś Wiesław 36, 37, 38, 41, 42, 43, 99, 201
Bowerman Melisa 11, 191
Bromley Dennis Basil 14, 195
Bruce-Mitford Miranda 55, 59, 60, 191
Brückner Aleksander 28, 29, 37, 38, 41, 43, 56, 191, 201
Brzezińska Anna 8, 192, 198
Buchta Magdalena 192
Budrowska Kamila 22, 192
Burge Constance M. 189
Burns Wiliam E. 52, 192
Burzyńska Anna 23, 192
Bystroń Jan Stanisław 200
- Callaway Trey 190
Callejo Jesus 29, 192
Canavan Trudi 67, 187
Cardano Gerolomo 55
Chałasiński Józef 15, 192
Chlebda Wojciech 18, 98, 120, 192
Chlewiński Zdzisław 14, 192
Chmielecki Andrzej 20, 192
Chmielowski Benedykt 32
Chojnacka Dagmara 194
Chwedeńczuk Bohdan 197
Cierpisz Małgorzata 192
Cieślowski Jerzy 67, 68, 192
Clark Eve V. 12, 192
Cloves Steven 189
Columbus Chris 189
Cottrell Wiliam 189
Cox Victoria 9, 200
Creedon Richard 189
Cruse D. Alan 96, 192
Culliford Pierre (pseud. Peyo) 67, 189
Czaplińska Justyna 192
Czyżewski Feliks 57, 192
- Dahl Roald 68, 74, 77, 79, 94, 96, 166, 187, 204
Dalewski Zbigniew 199
- Davis Ben 189
Dąbrówka Andrzej 37, 201
Dąbrowska Anna 193
Dedieu Jean-Claude 31, 192
Disney Walt 53, 96, 129, 140, 143, 177, 189, 190
Długosz-Kurczabowa Krystyna 37, 38, 201
Doliński Ignacy M. 196
Domachowski Waldemar 190
Donnelly Elfie 67, 189
Doroszewski Witold 201, 203
Dovido John F. 21, 192
Doyle Anna Beth 11, 149, 181, 192
Drabina Jan 27, 190
Dubisz Stanisław 201, 203
Duliński Tomasz 193
Dunaj Bogusław 201, 203
Dźwigoł Renata 42, 43, 50, 192
- Eckes Thomas 21, 192
Eco Umberto 65, 68, 192
Elliott Ted 189
Evans Nancy E. 21, 192, 193
Evans Vyvyan 12, 192
- Fagot Beverly I. 13, 192
Fauconnier Gilles 23, 193
Fedyszak Marek 188
Fetner Rafał 199
Fleming Andrew 190
Fleming Victor 129, 189
Fletcher Paul 190
Fulińska Agnieszka 187
Funke Cornelia 188, 205
Furman Renata 58, 193
Fuseli Henry 58
Fyock Jack 21, 193
- Gadacz Tadeusz 29, 33, 52, 193, 199
Gaiman Neil 67, 189
Gasparini Evel 44, 193

- Gazda Grzegorz 193
Gebhardt-Gayler Winnie 188
Geller Ewa 37, 201
Gelman Susan A. 7, 9, 193, 194
Generowicz Ilona 196
Geronimi Clyde 190
Gicała Agnieszka 192
Gieysztor Aleksander 57, 193
Gloger Zygmunt 57, 61, 193
Goethe Johann Wolfgang 56, 65
Goldman Jane 189
Gołas Barbara 121, 143
Goodman David A. 189
Gordon-Bates Marc 190
Gostkowski Zygmunt 14, 193
Goya Francisco 53
Graves Robert 28, 193
Greń Zbigniew 18, 193
Grimm Jacob i Wilhelm 66, 70, 71, 187, 189, 204
Grochowski Grzegorz 23, 193
Gruszynski Alexander 190
Gryglewicz Feliks 30, 193
Grzegorzczkova Renata 18, 21, 193
Gumperz John J. 198
- Habrajska Grażyna 19, 120, 193
Hahn Gerhard 189
Hand David 189
Harsnett Samuel 52
Harris Marvin 55, 193
Harris Paul L. 9, 11, 193, 196
Haur Jakub Kazimierz 32
Hawkins Rachel 67, 188
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 196
Hill Douglas 34, 55, 182, 194
Hoffmann Henryk 27, 190
- Iwaszkiewicz Jarosław 187
- Jabłońska Ewa 31, 34, 193
Jagła Ewelina 194
- Jankowski Augustyn 30, 193
Jarocka Mariola 142, 144, 188, 205
Jasińska-Kania Aleksandra 193, 195, 196
Jenson Vicky 189
Jipson Jennifer L. 9, 194
Johnson Mark 21, 194
Jong Erica 34, 194
Joyce James 57
- Kaczmarska Elżbieta 196
Kaczorowski Bartłomiej 30, 35, 194
Kadlec Karol 37, 192
Kaliska Maria 196
Kania Ireneusz 193
Kapiszewski Andrzej 14, 24, 194
Karabowicz Kazimiera 50, 194
Kardela Henryk 195
Karwatowska Małgorzata 4, 49, 53, 194
Kerényi Karoly 27, 194
Kern Brad 189
Kisielewski Stefan 188
Kleiber Georges 21, 194
Kleszczowa Krystyna 194
Kłosińska Anna 201, 203
Kłoskowska Antonina 11, 194
Kochanowski Jan 42
Kocowska Barbara 192
Koenig Melissa A. 9, 193
Kofta Mirosław 193, 195, 196
Kolberg Oskar 43, 59, 194
Kołodzka Janina 197
Kopaliński Władysław 29, 30, 31, 40, 42, 56, 58, 75, 76, 97, 194
Korcz Władysław 32, 194
Kossak Zofia 56, 194
Kościańska Agnieszka 193
Kotula Franciszek 50, 51, 55, 194
Kowalski Piotr 60, 194
Koziej-Ostaszkiwicz Magdalena 188
Krall Hanna 84, 188

- Krämer Heinrich 30, 50, 60, 194, 199
 Kronzek Alan Zola 27, 31, 33, 53, 55, 58, 60, 194
 Kronzek Elizabeth 27, 31, 33, 53, 55, 58, 60, 194
 Kruk Joanna 41, 194
 Krupska Beata 84, 188
 Krzak Zygmunt 29, 194
 Krzak-Ćwiertnia Elżbieta 188
 Krzyżanowski Julian 44, 45, 50, 194, 195, 203
 Krzyżanowski Piotr 151, 195, 197
 Kurcz Ida 192, 197
 Kurkowska Halina 18, 195

 Langacker Ronald W. 10, 12, 195
 Lange James E. 21, 198
 Langley Noel 189
 Lasoń-Kochańska Grażyna 75, 79, 195
 Lasota Piotr 53, 195
 Lehr Urszula 9, 195
 Leinbach Mary D. 13, 192
 Leszczyńska Katarzyna 193
 Leszczyński Grzegorz 67, 68, 195, 199
 Leszczyński Maciej 188, 204
 Letki Maria Ewa 188, 205
 Levack Brian P. 38, 48, 51, 54, 56, 57, 195
 Levinson Stephen C. 198
 Lewicki Andrzej Maria 18, 195
 Lewis Clive Staples 66, 79, 188, 190, 205
 Liberek Jarosław 46, 201
 Libura Agnieszka 12, 21, 23, 36, 53, 140, 165, 195
 Ligara Bronisława 194
 Linde Samuel Bogumił 39, 40, 201, 203
 Lippmann Walter 14, 193
 Livesley W. John 14, 195
 Lurker Manfred 53, 195
 Lutomski Grzegorz 198

 Łobocki Mieczysław 119, 195
 Łopatka Paweł 187
 Łoziński Jerzy 187
 Łozowski Przemysław 24, 50, 140, 195
 Łuczak Antoni 30, 32, 33, 34, 53, 195
 Łukaszewski Wiesław 13, 21, 195
 Łukaszyk Romuald 30, 193
 Łysiak Wojciech 53, 55, 56, 57, 61, 62, 195

 Mac Whinney Brian 190
 Magon Hymn 189
 Makiewicz Tadeusz 56, 196
 Malec Dorota 198
 Malmor Izabela 43, 201
 Mann Tomasz 56
 Materska Maria 196
 Matlak Natalia 121
 Mazurek Izabella 187
 McAlpine Donald 190
 McNamara Sean 189
 Meints Kerstin 11, 196, 198
 Michelet Jules 27, 196
 Miecugow Joanna 187
 Mikuła Maciej 198
 Milerski Bogusław 29, 33, 52, 193, 199
 Minsky Marvin 54, 196
 Mitosek Zofia 22, 23, 196
 Moore Timothy E. 192
 Mortensen Niels Krogh 189
 Moszyński Kazimierz 28, 29, 50, 53, 55, 196
 Mrozek-Dumanowska Anna 31, 196
 Muchembled Robert 32, 33, 196
 Mullen Brian 21, 196

 Najder Krzysztof 36, 47, 59, 63, 122, 148, 184, 196
 Nelson Todd D. 13, 196
 Nichols Saun 198

- Niebrzegowska Stanisława 21, 191
Niederle Lubor 37, 192
Niemczuk Jerzy 84, 188
Niesporek-Szamburska Bernadeta 3, 84,
95, 171, 186, 196, 213
Nowacka Ewa 29, 30, 33, 49, 51, 53,
54, 61, 196
Nowak Agnieszka 196
Nowakowski Piotr Tomasz 120, 196
Nowakowski Stanisław 14, 196
- O'Boyle Cherie 13, 192
Ogrodowska Barbara 50, 52, 56, 58,
196
Oleksik Klemens 188, 204
Opalek Wiesław 188
Orłóń Marian 188, 204
Ostling Michael 32, 196
Ożdżyński Jan 12, 196
Ożogowska Hanna 188
Ożogowski Andrzej 188
- Paivio Allan 85, 87, 96, 120, 125, 144,
181, 196
Pajdzińska Anna 171, 197
Panasiuk Jolanta 8, 19, 20, 21, 24,
191, 197
Pasek Zbigniew 59, 197
Paszkowski Józef 199
Patience John 188, 204, 205
Paul Korky 188, 205
Peacock Ann 190
Peet Bill 190
Pelc Halina/Pelcowa Halina 195, 197
Pełka Leonard Józef 27, 35, 47, 52,
53, 56, 59, 197
Perrault Charles 97, 188, 190, 204
Pers Aneta 197
Petoia Erberto 61, 175, 197
Pettigrew Thomas F. 21, 197
Peyo – zob. Culliford Pierre
Piaget Jean 12, 20, 125, 197, 198
- Pieciul-Karmińska Eliza 70, 86, 187
Pilaszek Małgorzata 33, 197
Pilch Tadeusz 119, 120, 197
Pinker Steven 8, 197
Pisarek Walery 120, 197
Pisarkowa Krystyna 18, 120, 197
Plunkett Kim 11, 196
Podgórcy Barbara i Adam 36, 37, 43,
197
Podhorodecka Joanna 192
Poklatecki Stanisław (z Gór) 32
Polkowski Andrzej 188
Potkowski Edward 31, 32, 197
Preussler Otfried 94, 188, 205
Prokopiuk Jerzy 194
Putnam Hilary 16–17, 197
Puzynina Jadwiga 24, 197
- Quasthoff Uta M. 13, 17–18, 197
- Racine Jean-Baptiste 76
Radźko Andrzej 121, 197
Rajman Jerzy 31, 40, 197
Reber Artur S. 87, 95, 197
Reber Emily S. 87, 95, 197
Rejter Artur 194
Reszczyński Jarosław 34, 198
Rice Mabel L. 191
Rocard Ann 106, 114, 188
Rosch Eleanor H. 21, 43, 198
Rosson Harold 189
Rowling Joanne Kathleen 66, 188,
189, 205
Rubinowicz Jan 191
Rudzka-Ostyn Brygida 21, 198
Rumelhart David E. 12, 198
Russel Jeffrey B. 31, 198
Rutkowski Edward 195
Rutkowski Paweł 60, 198
Ruyer Francis 188
Rybica Ewa 121
Rybski Jarosław 198

- Rytele Danuta 190
Rzepeńska Maria 97, 198
- Salerno Anthony 189
Schaff Adam 12, 14, 15, 16, 17, 18, 198
Schaffer H. Rudolph 7, 198
Schank Roger C. 48, 198
Schieffebusch Richard L. 191
Scholnick Ellin K. 198
Scot Reginald 52
Seale John 189
Sebaldt Christian 189
Seefeldt Carol 11, 13, 198
Simonides Dorota 44, 45, 198
Simpson John A. 35, 198
Skarga Piotr 32
Skarżyńska Krystyna 14, 198
Skolnick Deena 9, 198
Skorupka Stanisław 18, 45, 51, 86, 195, 201
Skucińska Anna 199
Slobin Dan I. 11, 198
Ślabicka Małgorzata 187
Ślawski Franciszek 37, 201
Sobol Elżbieta 201, 203
Sochańska Bogusława 69, 108, 187
Southgate Victoria 11, 198
Solvason Ivan 189
Sójka Anna 188
Spiro Rand J. 198
Sprenger Jacob 31, 50, 60, 194, 199
Stangor Charles 21, 198
Stankiewicz Anna 201, 203
Stanny Janusz 188
Staszic Franciszek 53, 198
Staszków Kazimierz 31, 32, 199
Steig William 67, 189
Stenstrum Jim 189
Stillman Joe 189
Stott Godfrey 52, 199
Straffi Iginio 189
- Strelau Jan 12, 199
Strzelczyk Jerzy 29, 199
Sułowski Zygmunt 30, 193
Szafjański Jerzy 32, 199
Szekspir William 52, 65, 76, 199
Szerer Krystyna 193
Szpyra-Kozłowska Jolanta 49, 53, 194
Szrejtter Artur 37, 199
Szymańska-Kumaniecka Janina 191
Szwarcman-Czarnotas Bella 196
Szyjewski Andrzej 28, 29, 43, 44, 199
Szymczak Mieczysław 201, 203
Szymkiewicz Maciej 28, 199
- Tabakowska Elżbieta 195, 198
Tarnowski Marcei 187
Taylor John R. 21, 199
Tazbir Janusz 34, 199
Terakowska Dorota 188, 204, 205
Thomas Valerie 188, 205
Thorpe Richard 129, 189
Tokarski Ryszard 19, 144, 171, 191, 195, 199
Tolkien John Ronald Reuel 129
Tołstaja Swietlana Michajlovna 120, 199
Tomasello Michael 8, 199
Tomaszewska Sylwia 60, 191
Tomiccy Joanna i Ryszard 55, 199
Tressider Jack 53, 55, 58, 59, 60, 199
Trzebiński Jerzy 12, 21, 199
Tschirch Fritz 10, 199
Tunnicliffe Gary J. 129, 189
Turczyn Ryszard 37, 201
Turner Mark 23, 193
Tyler Richard B. 21, 192
Tylicka Barbara 195, 199
Tyszkiewicz Agnieszka 188, 205
Tyszkiewicz Tadeusz 196
- Urbańczyk Stanisław 200
Urszczak Wacław 198
Uryga Zenon 142, 186, 200

- Usenko Natalia 83, 188, 204
- Vargas Witold 54, 200
- Vaughn Matthew 189
- Verbinski Gore 189
- Vidor King 129, 189
- Waksmund Ryszard 200
- Walczyńska Marzena 183, 200
- Warr Peter B. 197
- Wawiłow Danuta 83, 188, 204
- Weigl Barbara 11, 13, 14, 121, 144, 181, 186, 195, 200
- Weiner Edmund S. 35, 198
- Wierzbicka Anna 18, 21, 200
- Wilby Emma 59, 200
- Wilkinson Philips 55, 59, 60, 191
- Willing Nick 189
- Wilson Timothy D. 15, 190
- Winiarska Justyna 192
- Winston Patrick 196
- Wiśniewska Halina 34, 36, 48, 52, 54, 200
- Wittgenstein Ludwig 21, 200
- Wolski Dariusz 189
- Wojciszke Bogdan 12, 200
- Wojnarowski Ryszard 195
- Wojnowski Jan 31, 34, 200
- Wolniewicz Bogusław 200
- Woolley Jacqueline D. 9, 200
- Wójcik Grażyna 192
- Wróblewska Violetta 43, 45, 200
- Wrzesiński Szymon 29, 30, 32, 47, 200
- Wyżyński Tomasz 187
- Zabłudowski Tadeusz 191
- Zaczyński Władysław Piotr 120, 200
- Zadrożyńska Anna 29, 51, 200
- Zajac Roman 33, 200
- Zanna Mark 198
- Zarawska Patrycja 187
- Zawadzki Waław 192
- Ząbkowic Stanisław 31, 194, 199
- Zgółkowie Halina i Tadeusz 18, 200
- Zwoliński Grzegorz 199
- Zych Paweł 54, 200
- Żak-Bucholc Joanna 28, 43, 54, 58, 200

Wykaz tabel, wykresów i rysunków

- Tabela 1. Nazwy *czarownica* i *wiedźma* w baśni nowoczesnej i w utworach *fantasy*
- Tabela 2. Wygląd i wiek czarownicy w baśni nowoczesnej i w *fantasy*
- Tabela 3. Atrybuty i rekwizyty czarownicy w baśni klasycznej
- Tabela 4. Atrybuty i rekwizyty w baśni nowoczesnej i w utworach *fantasy*
- Tabela 5. Uczestnicy badań
- Tabela 6. Badanie wśród dzieci młodszych
- Tabela 7. Definicje *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci
- Tabela 8. Faseta wyglądu *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci
- Tabela 9. Wartościowanie *czarownicy* (cechy charakteru) w wypowiedziach młodszych dzieci
- Tabela 10. Lokalizacja *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci
- Tabela 11. Atrybuty i chowanie *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci
- Tabela 12. Postawy młodszych dzieci wobec *czarownicy*
- Tabela 13. Postawy młodszych dzieci wobec wyobrażenia *czarownicy* – argumenty
- Tabela 14. Źródła wiedzy dzieci 7–9-letnich o *czarownicy*
- Tabela 15. Przyporządkowanie cech, czynności i atrybutów do postaci *czarownic*
- Tabela 16. Definiowanie *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym
- Tabela 17. Kategorie wyglądu *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym
- Tabela 18. Wiązka cech oceniających *czarownicę* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym
- Tabela 19. Określanie postaw wobec *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym
- Tabela 20. Określanie miejsca *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym
- Tabela 21. Temporalność *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Tabela 22. Działania *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Tabela 23. Źródła wiedzy o *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 1. Definicje *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci

Wykres 2. Faseta wyglądu *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci

Wykres 3. Wartościowanie *czarownicy* (cechy charakteru) w wypowiedziach młodszych dzieci

Wykres 4. Lokalizacja *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci

Wykres 5. Atrybuty i chowanie *czarownicy* w wypowiedziach młodszych dzieci

Wykres 6. Postawy młodszych dzieci wobec *czarownicy*

Wykres 7. Postawy młodszych dzieci wobec *czarownicy* – argumenty

Wykres 8. Źródła wiedzy dzieci 7-9-letnich o *czarownicy*

Wykres 9. Modyfikacja stereotypu *czarownicy* (bez zastosowania opisu wydobycia)

Wykres 10. Modyfikacja stereotypu *czarownicy* (z zastosowaniem opisu wydobycia)

Wykres 11. Komponenty kategoryzujące w dziecięcych definicjach *czarownicy*

Wykres 12. Definiowanie *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 13. Kategorie wyglądu *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 14. Wiązka cech oceniających *czarownicę* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 15. Określanie miejsca *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 16. Temporalność *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 17. Działania *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Wykres 18. Działania *czarownicy* – porównanie wypowiedzi uczniów klasy IV i VI

Wykres 19. Źródła wiedzy o *czarownicy* w wypowiedziach uczniów klasy IV i VI – porównanie

Wykres 20. Źródła wiedzy o *czarownicy* w wypowiedziach uczniów w starszym wieku szkolnym

Rysunki dzieci w młodszym wieku szkolnym

Rys. 1. *Czarownica lata na miotle*

Rys. 2. *Czarownica jest brzydka*

Rys. 3. *Na najwyższej górze stoi chatka czarownicy*

- Rys. 4. *Czarownica i jej domek na kurzej „łapie”*
Rys. 5. *Niebieska wiedźma ze swym czarnym kotem*
Rys. 6. *Czarownica gotuje eliksiry*

Rysunki dzieci w starszym wieku szkolnym

- Rys. 7. *Paskudna czarownica w spiczastym kapeluszu*
Rys. 8. *Prawdziwa czarownica z długim nosem i pryszczatą twarzą*
Rys. 9. *Czarownica i jej czarny kot w podróży na miotle*
Rys. 10. *Miotanie czarodziejskich kamieni w locie na miotle*
Rys. 11. *Zła czarownica i jej magiczny kociół*

Bernadeta Niesporek-Szamburska

The stereotype of *a witch* and modifying it

On the example of texts for children and children's utterances

S u m m a r y

The research interest of this monograph focuses on demonstrating, on the example of a mythological representation – *a witch*, what contents of a stereotype do the children starting cultural and social education encounter and how they deal with its complex contents in a cognitive and linguistic aspect. Therefore, an important part of the monograph is the presentation of the cultural context (beliefs and the language) which may influence the conceptualization of an image by children. The stereotype of *a witch* emerging from the tradition was shown as drawing from a few prototype patterns (*a witch*, *a harridan*, *a hag*), a conglomerate, unusually rich in contents, consisting of numerous sub-schemes and a script of features, “nested” and “integrated” into a whole. Strong, criterial features confirmed by system data (such as being a woman and sorcery, ugliness, bad temper) and numerous connotative, text features, which confirm certain beliefs (evaluation, specific behaviours and places, dissimilarity, loneliness, attributes, means of transport), have been separated in it.

Against the above background, the diversified profiles of an image of *a witch* were presented – the traditional ones from folk and literary tales and the modified ones – from modern tales and *fantasy* works. Such stereotype images – cultural and literary, were compared with the image from children's utterances formulated in accordance with the cognitive definition in a facet system.

The results of analysis of the shape of the mythological image, conducted on the basis of younger and older school children's utterances, indicate that the stereotype of *a witch* in their imaging remained almost unchanged, regardless of small – deliberate attempt to modify it. The research also confirm that very early, at 7-year-old children, the stereotype of *a witch* is well crystallized, although it is more strongly rooted at 9-10-year-olds than the children aged 7, particularly boys. With older school children the mythological image slightly fades – the oldest pupils (particularly girls) tended to evaluate witches positively.

The children's image of *a witch* shows the durability of the cultural stereotype. It is not significantly different from the one that is fixed in the language and culture. The only differences are: a more sensual manner of conceptualization, specific (children's) point of view in evaluating the witch's bad deeds and particular drawing on the components of the fixed in literature prototype of *a hag* when children create a profile of "a genuine witch".

Бернадета Неспорек-Шамбурска

Стереотип *колдуньи* и его модификации

На примере текстов для детей и детских высказываний

Р е з ю м е

Предметом исследовательского интереса в монографии является мифологическое воображение *колдуньи*, на примере которого автор стремится показать, с каким наполнением стереотипа сталкиваются дети, начинающие свое культурное и общественное образование, а также каким образом в познавательном и языковом плане они справляются с его сложным содержанием. Существенной частью монографии стало поэтому представление культурного контекста – религиозного и языкового, который может влиять на концептуализацию детского воображения. Стереотип *колдуньи*, укоренившийся в традиции, показан как соотносимый с несколькими прототипическими образцами (*колдуньи*, *ведьмы*, *бабы-яги*) конгломерат, необыкновенно богатый по своему содержанию, состоящий из многих подсхем и сценариев черт, «укоренившихся» и «интегрированных» в единое целое. В нем выявлены сильные, основополагающие черты, доказанные системными данными (такие, как женщина и колдовство; уродство, скверный нрав), а кроме того, многие коннотативные, текстовые черты, подтверждающие данные, связанные с верованиями (оценка, специфические модели поведения и места, инаковость, одиночество, атрибуты, способ передвижения).

На этом фоне представлена дифференциация в текстах для детей профилей воображения *колдуньи*: традиционных – из народных и авторских сказок, а также модифицированных – из современных сказок и произведений фэнтези. Такие стереотипные образы – культурный и литературный – были сопоставлены с образом из детских высказываний, созданным на основании когнитивной дефиниции с фасетной структурой.

Результаты анализа мира мифологического воображения, проведенного на основании высказываний младших и старших детей школьного возраста, показывает, что стереотип *колдуньи* в их образном представлении остался почти неизменным, независимо от небольшой – целенаправленной – попытки его модификации. Исследования также подтверждают, что очень рано, т.к. уже у семилетних детей

стереотип *колдуньи* почти полностью сформирован, хотя сильнее укоренен в группе детей 9–10 лет, чем у семилеток, особенно у мальчиков. У детей старшего школьного возраста мифологическое воображение несколько ослабляется – самые старшие ученики (прежде всего девочки) были склонны оценивать колдуньи положительно.

Детское представление *колдуньи* свидетельствует о постоянстве культурного стереотипа, который не отличается в значительной степени от закрепленного в языке и культуре. Единственными новшествами являются: более чувственный способ концептуализации, специфическая (детская) точка зрения оценивания злых поступков колдуньи, а также особенное обращение к существующему в литературе прототипу *бабы-яги* при детском профилировании «настоящей колдуньи».

